

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Natalie Palm

Frikänd för brott men ändå
skyldig
– en studie av domskälen utifrån ett
rättssäkerhetsperspektiv

Examensarbete
20 poäng

Per Ole Träskman

Processrätt

Ht 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar	6
1.2 Metod och material	7
1.3 Begreppet rättssäkerhet	8
1.4 Disposition	8
2 HISTORISK UTVECKLING AV DOMSMOTIVERINGEN	10
3 DOMSKÄL – GÄLLANDE RÄTT	12
3.1 Grundlagen	12
3.2 Europakonventionen	13
3.2.1 Europakonventionens status i svensk rättstillämpning	13
3.2.2 Krav på domskäl enligt EKMR	14
3.3 Rättegångsbalken	16
3.3.1 RB 17:7 och 30:5	16
3.3.2 Motivering i enklare mål och i beslut	18
3.3.3 Övrigt	18
4 DOMSKÄLENS BETYDELSE OCH FUNKTIONER	20
4.1 Varför är domskälen viktiga?	20
4.2 Olika metoder för avfattande av domskäl	22
4.3 Domskälens juridiska betydelse	24
4.3.1 Domskäl vinner inte rättskraft	24
4.3.2 En klagan på enbart domskäl inte tillåtet	25
4.3.3 Förhållandet mellan förvaltningsrättsliga avgöranden och allmän domstols dom	27
4.3.4 Återförvisning till lägre rätt	27
4.3.5 Domskälens betydelse för frågan om prövningstillstånd i HD	28
5 FEL, BRISTER, KLANDRANDE UTTALANDEN SAMT ANSVARET FÖR DOMSKÄLEN	29

6	EKMR ARTIKEL 6.2 – OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN	32
7	TRE FALL RÖRANDE OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN SOM SKAPAT DISKUSSION I NORDEN	35
7.1	Y mot Norge	35
7.2	Ringvold mot Norge	37
7.2.1	Kommentarer och diskussioner efter Ringvold- och Yfallen	38
7.3	T.H mot Sverige och T.A mot Sverige (<i>Cathrine Da Costafallet</i>)	42
8	ANALYS	45
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Sammanfattning

Domskälen är en betydande del av domen eftersom det utifrån dessa framgår hur domstolen har resonerat för att slutligen komma fram till sitt beslut. Domsmotiveringen fungerar som ett kvitto på att domstolen har tagit ställning till den bevisning som parterna lagt fram i målet, att den fastställda domen grundar sig på lag eller annan gällande rätt och att domstolen inte agerat opartiskt till någons fördel. Det är endast genom en välmotiveriad dom som den enskilde faktiskt kan se att rättsskipningen gått riktigt till. Att lagar och förordningar efterlevs och att medborgarna behandlas opartiskt och jämlikt är grundläggande förutsättningar för att den enskilde individen skall kunna känna en rättssäkerhet. I RF och RB går att utläsa att domen skall förses med domskäl och även Europadomstolen har i sin rättspraxis fastställt att en dom måste innehålla domskäl för att inte strida mot konventionens artikel 6 om rätten till en rättvis rättegång. Emellertid saknas uttryckliga regler kring vad en domsmotiveringen skall innehålla och hur den skall formuleras. Ämnet är diskuterat i doktrinen men någon vedertagen princip om hur en god domsmotiveringen bör se ut saknas. Istället har saken överlåtits till domstolarna att självständigt formulera domskäl som uppfyller de krav som rimligtvis kan ställas. Tillvägagångssättet är väl förenligt med principen om domarens oberoende och självständighet, då det enligt RF framgår att ingen får bestämma hur en domstol skall döma.

Domskälen vinner inte rättskraft och enligt en vedertagen princip är det inte möjligt att klaga på enbart på domskäl. I förarbetena till RB stadgades att förutsättningen för parts rätt att överklaga borde vara *”att han äger ett rättsligt intresse av att erhålla ändring i domen”* och att ett sådant intresse i regel inte föreligger om parten endast är missnöjd med underrättens skäl. Sammanfattningsvis kan sägas att domstolen är fri att formulera domskälen på det sätt den finner lämpligt och att den som är missnöjd med domskälen inte äger någon klagorätt. Vad händer då om domskälen uttrycker klanderande åsikter eller motsäger själva domslutet? Någon möjlighet till ändring av domskälen finns som sagt inte. Förvisso kan klanderande domskäl repareras genom att överrätten skriver nya domskäl till sitt beslut, men för att det skall kunna ske krävs att saken omprövas med anledning av en annan, godtagbar, grund till överklagande.

Europadomstolen har fastslagit att klanderande domskäl kan vara i strid med konventionens artikel 6.2 – den sk oskyldighetspresumtionen. En tilltalad skall enligt bestämmelsen behandlas som oskyldig till dess att motsatsen är bevisad och domskälen får således inte ifrågasätta ett frikännande från brott. Frågan om hur pass omfattande oskyldighetspresumtionen anses vara har till viss del besvarats av Europadomstolen utifrån två norska rättsfall: Y och Ringvold. I båda fallen blev de tilltalade frikända från de brottsanklagelser de stod åtalade för men deras påstådda gärningar blev även föremål för en skadeståndstalan. I det ena fallet, Y mot Norge, skriver den norska domstolen i skadeståndsmålet uttryckligen att bevisningen i sin helhet

pekade på att det var klart sannolikt att den svarande gjort sig skyldig till det som lagts honom till last. Det språk som domstolen hade använt ansågs ha gått utöver det som vanligtvis används i civilmål och hade därmed ifrågasatt riktigheten i det tidigare frikännandet. Sambandet mellan skadeståndsdomen och brottmålsdomen var så pass starkt att förfarandet var oförenligt med EKMR. I Ringvoldfallet var den norska domstolen mer försiktig i sin formulering och därmed ansågs något konventionsbrott inte ha ägt rum. Det som följdaktigen var avgörande för att bedöma huruvida det efterföljande skadeståndskravet var förenligt med oskyldighetspresumtionen var vilket språk domstolen använde i skadeståndsmålets domsmotivering. Ett frikännande i en brottmålsprocess lägger således inte hinder för en skadeståndstalan rörande samma handling. Domstolen kan uttala sig om den frikändes skuld till den påstådda gärningen förutsatt att den formulerar sina skäl med försiktighet.

Ett annat fall som berört klandrande domskäl är Cathrine Da Costafallet. I detta fall frikändes två läkare från de brottsanklagelser de stod åtalade för men i domskälen skrev tingsrätten att det var utan tvivel att läkarna hade begått ett annat, icke-åtalat och preskiberat, brott. Domen överklagades av läkarna men någon ny prövning inleddes inte eftersom deras klagan enbart grundade sig på innehållet i domskälen. Konsekvenserna av de klandrande domskälen kom bl a att leda till att läkarna miste sina läkarlegitimationer. Saken kom sedermera att prövas av Europadomstolen som dock ansåg att förfarandet inte varit i strid med oskyldighetspresumtionen.

Jag anser att den enskildes rättssäkerhetsskydd i form av oskyldighetspresumtionen begränsades kraftigt i och med Europadomstolens domar i Ringvold mot Norge och Cathrine Da Costafallet. Frågan är om Europadomstolens avgöranden överensstämde med konventionens ändamål eller om domstolen valde en alltför snäv tolkning av bestämmelsen i artikel 6.2. Kan eller bör rättsskyddet för den enskilde förstärkas? Saken har diskuterats i den nordiska doktrinen och flera rättsvetare har föreslagit en reform av processreglerna. Trots att de svenska bestämmelserna beträffande domsmotiveringen kan anses förenliga med de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna i EKMR utifrån Europadomstolens tolkning av konventionen anser jag att en förändring av regleringen är önskvärd. Bl a borde en möjlighet till klagan på enbart domskäl införas, i vilket fall vid vissa speciella fall. Ett sådant fall skulle kunna vara Cathrine Da Costafallet där domskälens utformning, enligt min mening, stod i strid med oskyldighetspresumtionen. Likaså anser jag att en diskussion bör föras kring frågan om inte staten bör överta skadeståndsansvaret i de fall den svarande är straffrättsligt frikänd för samma handling som skadeståndet grundar sig på. Även här kan jag tänka mig en kompromiss som innebär att skadeståndsansvaret endast övertas vid de grövre och mer delikata brottstyperna.

Förord

Så närmar sig slutet på en lång studietid som har varvats med förtvivlan, tårar, skratt och glädjrop. Att jag en dag skulle stå här – med utbildningen bakom mig – kanske inte var helt oväntat men den känsla som infinner sig nu när det äntligen händer är ändå mer eller mindre obeskrivlig. Det är dags att gå vidare och bege sig ut i arbetslivet och se ifall de kunskaper jag förvärvat kan göra någon nytta där ute i ”den riktiga världen”. För som nyexaminerad jurist vill jag såklart rädda jorden och göra avtryck i rättshistorien..

Tack alla vänner och familj som stöttat mig och fått mig att sätta den ena foten framför den andra när det varit som mest outhärdligt – och som delat min glädje när livet har känts som bäst.

Lund december 2006

Natalie Palm

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
BrSkL	Brottskadlagen (1978:413)
Dnr	Diarienummer
Ds	Departementsserien
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)
EU	Europeiska unionen
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FN	Förenta nationerna
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
HSAN	Sjukvårdens hälso- och ansvarsnämnd
JO	Justitieombudsmannen
LOA	Lag (1994:260) om offentlig anställning
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NOK	norska kronor
Prop	proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen (1974:152)
SkL	Lag (1972:207) om skadestånd
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
SVT	Sveriges television
TR	Tingsrätten
UfR	Ugeskrift for retsvæsen

1 Inledning

1984 hittades delar av en styckad kvinnokropp i två svarta sopsäckar i Stockholmsområdet. Kvinnan identifierades som Cathrine, en 28-årig heroinmissbrukare som försörjde sig genom prostitution. 1988, fyra år senare, åtalades två läkare för mordet. Redan innan rättegången inleddes i tingsrätten hade fallet fått stor massmedial uppmärksamhet och det kom att bli känt som Cathrine Da Costa fallet. Media producerade mängder av material där de båda läkarna, som kallades ”obducenten” och ”allmänläkaren”, pekades ut för flertalet brottsliga gärningar. Läkarnas skuld till mordet på Cathrine Da Costa var således ett brett diskuterat ämne bland allmänheten redan vid rättegångens inledning. Förutom de uppseendeväckande detaljer som media publicerade kring styckmordet väckte fallet ett stort intresse eftersom det uppmärksammade en rådande oklarhet i rättssystemet kring hur en domstol får uttrycka sig i sin domsmotivering. Tingsrätten friade läkarna från mordanklagelserna, men skrev i domskälen att det var otvivelaktigt att de gjort sig skyldiga till styckningen av kroppen. Domen överklagades av de båda läkarna men eftersom det enligt en svensk vedertagen princip inte går att klaga på enbart domskäl togs saken inte upp till någon ny prövning. Tingsrättens uttalanden i domen angående läkarnas skuld till styckningen av kroppen (sk griftefridsbrott) hade sedermera inverkan på beslutet att frånta läkarna deras yrkeslegitimationer. Såväl frågan om läkarnas skuld till mordet och styckningen av kroppen, frågan om tingsrättens klandrande domsmotivering och frågan om riktigheten i beslutet att dra in läkarlegitimationerna har varit uppe till diskussion i flera forum. Flertalet böcker och TV-produktioner har producerats kring ämnet¹ och de olika rättsfrågorna har behandlats av flera domstols- och myndighetsinstanser. Det intressanta bakom detta rättsfall, som haft flertalet vändor i olika rättsinstanser och diskussionsforum, är den ovisshet som uppstod i fråga om domsmotiveringen och individens rätt att behandlas som oskyldig till dess motsatsen är bevisad. Fallet är troligtvis så gott som avslutat – med ett avslag på en resningsansökan så sent som 2004² och med en ogillande dom från Europadomstolen beträffande det påstådda brottet mot Europakonventionen – men utgången har kritiserats av många sakkunniga inom rättsområdet.

Uppsatsen fokuserar inte på själva Cathrine Da Costa fallet men detta har verkat som en inspirationskälla i arbetet. Det faktum att domskälen ledde till negativa konsekvenser för läkarna och att läkarna sedermera var oförmögna att få till stånd en upprättelse väckte intresset av att utreda det gällande rättsläget beträffande domsmotiveringen.

¹ Nämnas kan bl a boken ”Cathrine och rättvisan” av Hanna Olsson som utkom 1990. 1999 utkom boken ”Döden är en man” av Per Lindeberg och 2001-2002 sändes fyra reportage i SVT:s uppdrag granskning under ledning av Lars Borgnäs.

² RegR:s beslut från den 1 juli 2004 (mål nr 5189-5190-03)

1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar

Titeln ”Frikänd för brott men ändå skyldig” är vald med tanke på att en person som frikänns från de brottsanklagelser han åtalats för ändå kan bli betraktad som skyldig i allmänhetens ögon. I Cathrine Da Costa fallet ifrågasattes läkarnas oskuld genom domstolens klandrande domskäl men det finns även andra omständigheter som kan få ett frikännande från brott att verka tvivelaktigt för en lekman. Enligt RB 22:7 kan en person som frikänns från brottsanklagelser i ett straffrättsligt sammanhang åläggas ett skadeståndsansvar för samma handling.³ Anledningen till att personen kan anses ha begått handlingen i den civilrättsliga men inte i den straffrättsliga rättegångsprocessen är att det råder olika beviskrav för brott- respektive civilmål. Förfarandet är helt korrekt enligt svensk gällande rätt men kan som sagt ge sken av ett inkonsekvent rättegångsförfarande. Låt säga att den tilltalade i en brottmålsrättegång blir frikänd från brottsanklagelserna eftersom domstolen anser att det inte är ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade har begått handlingen. När det strax därpå är dags att pröva skadeståndsmålet uttalar sig samma domstol att eftersom det föreligger övervägande bevisning som talar för att den svarande har begått handlingen skall han betala skadestånd till den skadelidande – dvs brottsoffret i den förra rättegången. Ett sådant förfarande kan som sagt vara förvirrande för den som inte är insatt i de processrättsliga bevisreglerna och frågan är vilka signaler som detta sänder ut till allmänheten. Förutom den tveksamhet som allmänheten kan känna inför frikännandet kan klandrande domskäl även ge upphov till negativa konsekvenser för den frikände. Det är denna problematik – att ett frikännande inte alltid upplevs som ett fullständigt frikännande – som uppsatsen kretsar kring.

I uppsatsen redogörs för domskälens existens, funktioner och betydelse för rättsprocessen och för den enskilde. Rådande lagstiftning på området är ganska vag och oklar, vilket i och för sig kan rättfärdigas med tanke på de icke önskvärda konsekvenser ett strängt krav på domens utformning skulle innebära för domstolarnas självständighet. Frågan kring domstolarnas formuleringar i domskälen har därför varit uppe för diskussion i doktrinen och ämnet har styrts av prejudicerande rättsfall från såväl våra nationella domstolar som från Europadomstolen. Syftet med den ifrågavarande uppsatsen är att klargöra för vilka regler som svenska domstolar har att följa beträffande domsmotiveringen och att undersöka hur dessa regler kan påverka rättssäkerheten för den enskilde. Frågan som uppsatsen är avsedd att besvara är:

Är de svenska processrättsliga reglerna kring domsmotiveringen förenliga med de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna utifrån Europakonventionens artikel 6?

³ Det enskilda anspråket kan prövas oavsett om den tilltalade frikänns, gärningen inte anses brottslig eller om straffet är förfallet. Fitger, Rättegångsbalken s 22:22.

Uppsatsen avgränsas till att enbart behandla svensk rätt, med undantag för några ringa jämförelser med utländsk rätt beträffande vissa särskilda rättsregler. Anledningen bakom denna begränsning är att processbestämmelserna kring domsmotiveringen – eller rättare sagt avsaknaden av processbestämmelser kring domsmotiveringen – är relativt likartad i de nordiska rättsordningarna. Rättskulturen i de nordiska länderna är i övrigt mycket samstämmig varav en jämförelse med dessa rättssystem hade förefallit naturlig, medan en komparativ studie med rättsordningar utanför Norden inte ter sig lika adekvat.

1.2 Metod och material

Arbetet är baserat på en traditionell rättsdogmatisk metod. Innebörden av ordet ”rättsdogmatik” är att rättsnormer skall tillämpas på ett ”riktigt” sätt.⁴ För att finna svaret på ett juridiskt problem är det till rättskällorna som forskaren vänder sig. Rättskällorna är av olika tyngd och det råder en inbördes rangordning mellan dem. Först och främst är det i lagar och andra författningar som svaret skall sökas. Saknas lagrum som reglerar frågan är det fastlagd rättspraxis, särskilt i form av prejudikat från högsta domstolsinstans, som är den näst lagstiftningen mest centrala rättskällan. Kvarstår det rättsliga problemet fortfarande är det lagförarbeten som är nästa rättskälla att undersöka. Övriga rättskällor att sedermera söka ledning ur är sedvänja och till sist den juridiska doktrinen.⁵

Eftersom regleringen beträffande domsmotiveringen i svensk lagstiftning och dess förarbeten är mycket knapphändig har jag istället sökt upplysning i frågan med hjälp av ledande prejudikat och doktrin. I den juridiska litteraturen har frågan om domskälens existens och utformning behandlats med viss försiktighet och rättsvetarnas utredande av rättsläget kan nog betraktas mer som rekommendationer än som påståenden. Mycket av litteraturen som finns till handa är förhållandevis gammal men är fortfarande relevant eftersom någon ny lagstiftning inom området inte förekommit. Rättsläget förändras dock ständigt och för att bringa klarhet kring ämnet har rättsfall från HD och Europadomstolen fått utgöra utgångspunkten för vad som antas gälla beträffande domsmotiveringen. Vissa av dessa fall, bl a två norska rättsfall som också återges i uppsatsen, har gett upphov till en mängd artiklar i såväl danska, norska och svenska juridiska tidskrifter. Med utgångspunkt i rättspraxis och doktrin innehåller uppsatsen en sammanställning av det gällande rättsläget, vars förenlighet med rättsäkerheten ligger till grund för analysen.

⁴ Klami, Föreläsningar över juridikens metodlära s 7.

⁵ Bernitz m fl, Finna rätt- juristens källmaterial och arbetsmetoder s 28 f.

1.3 Begreppet rättssäkerhet

I uppsatsen används begreppet *rättssäkerhet*. Innebörden av begreppet är mångtydigt och kan förklaras utifrån flera utgångspunkter. Som ett exempel kan rättssäkerhet ses som ett slags tillstånd; det som skapar säkerhet för den enskilde och vilar på av samhället erkända och ibland skyddade rättssatser. Rättssäkerhet kan också förklaras som ett tillstånd som innebär rättvisa och trygghet inom ramen för samhällets regelsystem. En aspekt på rättssäkerhet är att det rättsliga beslutet skall kunna förutses på grundval av fakta i målet och lagens innehåll. En hög grad av förutsebarhet skyddar en enskilde mot godtycklig maktutövning, varav det föreligger en *formell rättssäkerhet*. I begreppet formell rättssäkerhet ingår rättsliga principer som allas lihet inför lagen, exakta rättsregler, krav på lagstöd, offentlig maktutövning, opartiskhet och oavhängiga domare. En formell rättssäkerhet är emellertid inte tillräcklig för att göra ett statsskick legitimt utan staten måste även visa respekt för ett minimum av mänskliga och medborgerliga fri- och rättigheter. Sådana aspekter på rättssäkerheten kan sägas vara en form av *materiell rättssäkerhet*. En materiell aspekt på rättssäkerheten är således att man skall kunna lita på att de materiella rättsregler som finns verkligen blir tillämpade och att avgörandena är etiskt godtagbara.⁶

Ytterligare en rättssäkerhetsaspekt är att det måste finnas ett skydd för medborgaren för det fall domstolen inte skulle iaktta de angivna materiella eller formella rättsreglerna. Utifrån detta synsätt förutsätter rättssäkerheten således bl a ett appellationsförfarande som syftar till att ställa till rätta de fel som domstolarna kan begå.⁷

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds med en kort historisk bakgrund beträffande domstolarnas inställning till och utformande av domsmotiveringar. Därefter följer en redogörelse för gällande rätt i form av lagstiftning, doktrin och rättspraxis för att klargöra för hur domsmotiveringen regleras i dagens rättsläge. Förutom den svenska statsrättsliga regleringen redogörs även för Europakonventionens bestämmelser beträffande domsmotiveringen och i vilken utsträckning som svenska domstolar har att följa dessa. I nästföljande kapitel behandlas domsmotiveringens funktioner i rättsprocessen för att belysa betydelsen av att en domsmotivering är utformad så utförligt och generellt som möjligt. Sedan beskrivs konsekvenserna av felaktiga, bristfälliga och klandrande domskäl och vem som kan tvingas bära ansvaret för sådana domsmotiveringar. Därefter förklaras vad Europakonventionens oskyldighetspresumtion innebär för formuleringen av domskäl och några rättsfall från Europadomstolen återges. Efter denna genomgång av det gällande rättsläget i svensk rätt framställs tre uppmärksammade rättsfall som

⁶ Peczenik, Vad är rätt? s 50 ff.

⁷ Lagerbjelke, Självständig under lagarna s 52 ff.

väckt debatt kring ämnet i den nordiska doktrinen. Avslutningsvis förs en diskussion kring domsmotiveringens förhållande till de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna.

2 Historisk utveckling av domsmotiveringen

Att domstolarna idag ska motivera sina beslut är en självklarhet i en demokratisk stat och anses utgöra ett viktigt skydd mot godtycklig maktutövning. Den historiska utvecklingen av skyldigheten för domstolarna att skriva domskäl kan ses som ett resultat av politiska påtryckningar och beslut. Vårt demokratiska styrelseskick har, främst genom införandet av konstitutionalismen och parlamentarismen, tvingat fram kravet på domsmotiveringar och utvecklingen har hämtat näring ur såväl den franska revolutionen som i ståndssamhällets fall. Det är framför allt två tendenser som är genomgående i den historiska utvecklingen: först från muntlighet till skriftlighet och sedan från interna domskäl, endast avsedda för domstolarna, till offentliga domskäl avsedda för såväl parter som samhället i övrigt.

I Sverige ansågs domskälen till en början endast vara nödvändiga för domstolsinternt bruk, men i och med Karl XI:s tid som regent tvingades domstolarna att för parter och andra redogöra för sina skäl. Kravet på domsmotiveringar berodde troligtvis bl a på att kungen hade ett stort personligt intresse för rättsskipningen. Inrättandet av hovrätterna och appellsystemet på 1600-talet medförde också att det ställdes krav på att avgörandet skulle vara klart och tydligt. Svea HovR:s domskäl var dock mycket knapphändiga vilket kunde bero på att hovrätten som kungens nämnd inte ansåg sig skyldig att behöva motivera eller försvara sitt handlande. Göta HovR däremot skrev onödigt vidlyftiga domskäl och gjorde ingen skillnad mellan oväsentliga biomständigheter och huvudskäl. I RB 24:3 i 1734 års lag stadgades att *"all dom bör fästas på lag och skäl, och ej på godtycke"*. Domen skulle således innehålla skäl i såväl faktiskt som rättsligt avseende. Formuleringen i lagrummet, som var väldigt allmänt hållen, kom i stort sett att förbli oförändrad till 1948 då dagens huvudstadganden RB 17:7 och 30:5 tillkom. I 1772 års regeringsform ersattes riksdagens totala makt av statsmaktens fördelning mellan kung och ständer, men samtidigt lades även grunden till oberoende domstolar. 1789 inrättade Gustav III Högsta domstolen och skiljde därmed den dömande makten från den verkställande. När Montesquies maktdelningslära fick genomslag i svensk rättstillämpning i och med införandet av 1809 års regeringsform kom HD emellertid att skriva mindre utförliga domar än tidigare. En möjlig förklaring kan vara att när makten delades upp mellan kungen och riksdagen förändrades domens legitimitet. När kungens inflytande på rättstillämpningen minskat fanns endast lagen att stödja sina beslut på. I regeringsformens § 47 stadgades att *"rikets hovrätter och andra domstolar skola efter lag och laga stadga döma"*. Frigörelsen från kungens auktoritet var således inledningen på ett starkt lagpositivistiskt förhållningssätt till rättstillämpningen.

I och med processreformen 1948 infördes en ny rättegångsbalk i svensk rätt. Flera viktiga principer – bl a muntlighets-, omedelbarhets- och koncentrationsprinciperna – drog upp nya riktlinjer för rättegångsprocessen. Härmed skulle processen i domstolarna avgöras vid en enda sammanhängande muntlig förhandling och domen skulle avkunnas inom kortare tid efter förhandlingens slut. Domen gavs således en mer framträdande roll i det nya förfarandet och reformen bidrog till ett avskaffande av domboken, vilken tidigare spelat en viktig roll för underrätterna. Tidigare var det endast i domboken som själva utsagorna med mera fanns protokollförda och i bästa fall åberopades dessa i domen. Nu skulle domen istället utgöra en självständig och fullständig enhet utan hänvisning till annat än sådant som fanns bifogat i den. På så sätt kom nytt fokus att sättas på domen och indirekt även på domskälen.⁸

⁸ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 105 f.

3 Domskäl – gällande rätt

I förra kapitlet beskrevs lite kortfattat den historiska utvecklingen av domskälens förekomst i svenska domstolsavgöranden. Bland annat nämndes processreformen som innebar stora förändringar för rättegångsförfarandets utformning. Ratificeringen av diverse folkrättsliga konventioner har också medfört att Sverige tvingats se över sina processrättsliga regler för att kunna tillgodose allmänhetens medborgerliga och mänskliga rättigheter. Det innebär att riktlinjer för domsmotiveringen numera finns uppdragna i såväl statsrättsliga som folkrättsliga regelverk. I nästkommande kapitel följer en redogörelse för gällande rätt beträffande domsmotiveringen.

3.1 Grundlagen

I den svenska grundlagen – närmare bestämt 1974 års regeringsform (RF) – finns inga direkta stadganden om att rättsliga avgöranden skall vara försedda med skäl eller motiveringar. Det innebär emellertid inte att regeringsformen helt avsaknar normer och riktlinjer för avfattandet av domar. I regeringsformen stadgas att den offentliga makten skall utövas under lagarna (RF 1:1) och att ingen utomstående får bestämma hur domstol skall döma eller tillämpa en rättsregel (RF 11:2). Härmed uttrycks två viktiga principer: att domstol är självständig och att den endast är bunden av rättskällorna. För att möjliggöra en kontroll att domstolen agerar självständigt är det därför nödvändigt att domstolen motiverar sina rättsliga avgöranden. En annan bestämmelse i regeringsformen som indirekt talar för att domen skall motiveras är stadgandet om att den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet (RF 1:2). Bestämmelsen ger den enskilde som part i målet en rättighet att få sina ståndpunkter accepterade eller vederlagda av domstolen och innebär att domstolen är skyldig att motivera avgöranden som är belastande för den enskilde. Ytterligare en bestämmelse som tyder på att det föreligger krav på domsmotivering är stadgandet om att domstol skall beakta allas likhet inför lagen och iakttä saklighet och opartiskhet (RF 1:9). En förutsättning för att kunna kontrollera att rätten iakttar saklighet och objektivitet är att rättens avgöranden är motiverade.

Sammanfattningsvis kan sägas att en total avsaknad av eller bristande domskäl är grundlagsstridigt. Föreskrifter om hur domskälen skall utformas saknas emellertid i regeringsformen.⁹

⁹ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 97 f.

3.2 Europakonventionen

Efter andra världskriget bildades Europarådet i syfte att få de europeiska staterna att samverka för att främja respekten för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. FN:s generalförsamling hade strax dessförinnan antagit en allmän deklaration om de mänskliga rättigheterna (*Universal Declaration of Human Rights*) men denna var emellertid inte rättsligt förpliktande och saknade bestämmelser om internationell övervakning. För att förstärka rättigheterna i deklarationen utarbetade Europarådet därför en konvention (*”Europakonventionen”*) som på ett regionalt plan skulle förplikta medlemsländerna att uppfylla sina åtaganden enligt deklarationen och som föreskrev ett införande av gemensamma europeiska organ för att övervaka konventionens efterlevnad.¹⁰

3.2.1 Europakonventionens status i svensk rättstillämpning

Sverige ratificerade Europakonventionen¹¹ 1953 men utan att inkorporera den med svensk rätt. Svenska domstolar ställdes vid flertal tillfällen inför frågan om konventionens betydelse för svensk rättstillämpning och HD höll länge fast vid att konventionen inte var direkt tillämplig i svensk rätt. En rådande uppfattning var att domstolarna skulle tillämpa de svenska lagarna i så stor utsträckning som möjligt eftersom de var mer precisa än de allmänt hållna konventionsbestämmelserna. Det fanns en motsträvighet mot att låta konventionen bli en del av den svenska interna rätten och inställningen försvarades ofta med att de svenska domstolarna i praktiken ändå brukade ta hänsyn till konventionen. I och med Sveriges inträde i EU tillsatte regeringen en kommitté för att utreda huruvida det fanns ett behov av att utvidga skyddet för de grundläggande fri – och rättigheterna. Ett förslag i kommitténs betänkande var att införliva Europakonventionen med svensk rätt och därmed låta konventionen bli direkt tillämplig vid svenska domstolar och myndigheter.¹² Förslaget antogs och inkorporeringen skedde genom en vanlig lag som föreskriver att konventionen och dess tilläggsprotokoll gäller som lag i Sverige.¹³ För att undvika att ny konventionsstridig lagstiftning stiftas infördes i grundlagen också en bestämmelse med innebörden att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Europakonventionen.¹⁴ De nya lagrummen var i första hand riktade till lagstiftaren eftersom det för rättstillämpningen redan fanns en bestämmelse i RF 11:14 som föreskriver att ifall en domstol finner att en lag

¹⁰ Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis* s 17.

¹¹ Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950).

¹² SOU 1993:40 Del B s 126f.

¹³ Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna.

¹⁴ RF 2:23

strider mot grundlagen, och indirekt Europakonventionen, skall lagen inte tillämpas.

En fråga som uppstod i och med inkorporeringen av konventionen var huruvida eventuella konflikter mellan konventionen och en *tidigare* tillkommen lag skulle hanteras. HD framhöll i sitt remissvar att frågan kunde besvaras utifrån tre olika tolkningsmetoder. Den första är *lex posterior principen* som innebär att en senare tillkommen lag har företräde framför en äldre lag. Denna princip skulle därmed ge Europakonventionen företräde. En annan tolkningsmetod är *lex specialis* vars innebörd är att en mer specialiserad lag har företräde framför en mer allmän lag. Denna princip skulle istället ge svenska lagbestämmelser företräde eftersom de är mer specifika än konventionens allmänt hållna artiklar. Till sist finns en tredje metod som innebär att konventionen på grund av sin speciella karaktär skall ges företräde framför svensk rätt.¹⁵ De principiella frågor om konflikter mellan konventionen och svensk lag har emellertid inte besvarats i rättstillämpningen och något entydigt svar står inte att finna i förarbetena. Således har domstolarna en betydande frihet att i dessa frågor utforma den praxis de finner lämplig, men domstolarna bör dock vara försiktiga med att tillämpa svensk lag framför konventionen i vetskaper om att deras avgöranden kan underkännas i en eventuell prövning av Europadomstolen.¹⁶

3.2.2 Krav på domskäl enligt EKMR

Europakonventionen har således direkt relevans för svensk rättstillämpning, men frågan är vilken betydelse konventionen har för formuleringen av domar. Det finns det inte uttryckligen föreskrivet i Europakonventionen att de nationella myndigheternas avgöranden skall eller bör vara motiverade, men det finns emellertid vägledande rättspraxis från Europadomstolen som talar för att konventionen ställer sådana krav. Rättsfallen har sin grund i artikel 6.1 som föreskriver en rätt till domstolsprövning och en rättssäker process:

”Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall förkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.”

Den grundläggande rättigheten i artikel 6.1 är rätten till en rättvis rättegång. Artikel 6 är mångfacetterad och vad som menas med ”en rättvis rättegång” är svårt att precisera med några få ord, men utmärkande för en rättvis rättegång är att parterna är likställda i processen och att förfarandet inte får gynna den

¹⁵ Ds 1993:90 s 238ff.

¹⁶ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis s 36ff.

ene på den andes be kostnad – den s k jämlikhetsprincipen ”*equality of arms*”. Denna princip hindrar visserligen inte att den tilltalade i vissa hänseenden favoriseras i enlighet med principen ”*in dubio pro reo*”. In dubio pro reo-principen har införts för att förhindra att någon blir oskyldigt dömd och för att eliminera risken har den tilltalade tilldelats en förmånligare ställning än åklagaren. En annan princip som har nära förbindelse med jämlikhetsprincipen och som också grundar sig i artikel 6.1 är den kontradiktoriska förfarandepincipen (”*adversarial procedure*”). Denna princip syftar till att garantera att båda parter få tal del av allt processmaterial och får tillfälle att framföra sina synpunkter på detta samt att de har lika goda möjligheter att återopa bevisning och föra sin talan i processen.

Frågan om vilka krav som ställs på domsmotiveringen utifrån Europakonventionen har prövats av Europadomstolen. *Ruiz Torija mot Spanien* och *Hiro Balani mot Spanien*¹⁷ är två fall där Europadomstolen fastslagit att det i en dom måste förekomma domskäl som klargör för parterna att domstolen har tagit ställning till deras yrkanden och invändningar. I de bägge fallen saknades domskäl rörande vissa i målen framställda grunder för bestridandet av karendens yrkanden. Enligt Europadomstolen kunde det bero på att domstolarna försummat att pröva dessa grunder eller underlåtit att klargöra varför de inte ansetts hållbara. Eftersom avsaknaden av domskäl ledde till att parterna inte kunde veta huruvida domstolen tagit ställning till deras anföranden stred domarna mot konventionens artikel 6.1 om rätten till en rättvis rättegång. Ett annat fall där Europadomstolen behandlat frågan om bristande domskäl är *Higgins m.fl. mot Frankrike*¹⁸. Fallet handlade om att den franska kassationsdomstolen hade valt att flytta över två mål från en appellationsdomstol till en annan efter att misstankar uppstått om den förras opartiskhet. Det fanns dock ytterligare ett parallellt mål som inte blev överflyttat och som inte heller nämndes i kassationsdomstolens domsmotivering. Det var därför oklart om domstolen av misstag underlåtit att flytta över även det målet eller om det fanns något skäl till detta. Europadomstolen ansåg därför att det förelegat ett brott mot artikel 6.1. I fallen *Hadjianastassiou mot Grekland*¹⁹, *Georgiadis mot Grekland*²⁰ och *García Ruiz mot Spanien*²¹ har Europadomstolen framhållit att de nationella domstolarna måste tillräckligt klart upplysa om grunderna för sina avgöranden för att inte bryta mot artikel 6.1.

Slutsatsen av Europadomstolens rättspraxis är att en avsaknad av domskäl kan strida mot art 6.1. Det finns emellertid undantag från huvudregeln. I de länder där en jury avgör skuldfrågan i särskilda brottmål är det vanligt att juryns beslut meddelas utan motivering och detta har inte ansetts strida mot artikeln. Det har inte heller ansetts nödvändigt att motivera domar i fall där domskälen förefaller självklara eller framgår av lagen eller i fall som är av

¹⁷ Domar 1994-12-09.

¹⁸ Dom 1998-02-19.

¹⁹ Dom 1992-12-16.

²⁰ Dom 2000-03-28.

²¹ Dom 1999-01-21.

mer skönsässig karaktär. Avvikelser från motiveringsskyldigheten accepteras även när en högre domstol ansluter sig till domskälen i en överklagad dom, varav några nya domskäl inte behöver formuleras.²²

3.3 Rättegångsbalken

Förutom grundlagsbestämmelser och konventionsförpliktelser finns det i svensk rätt specifika bestämmelser som till viss del reglerar domsmotiveringen. Bestämmelserna går att finna i rättegångsbalkens 17: e kapitel (tvistemålsdomen) och 30: e kapitel (brottmålsdomen).

3.3.1 RB 17:7 och 30:5

I **RB 17:7** stadgas följande för tvistemålsdomen:

”En dom skall avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden,
3. domslutet,
4. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

En högre rätts dom skall i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, skall det i domen anges vad han i så fall skall iaktta.”

I **RB 30:5** finns en så gott som identisk bestämmelse beträffande brottmålsdomen, men med tillägget ”och den tilltalades försvarare” i lagrummets andra punkt.

En dom kan således delas upp i fem olika delar:

1. rubriken (17:7 och 30:5 p 1-2)
2. domslutet (17:7 och 30:5 p 3)
3. sakframställningen/gärningsbeskrivningen (17:7 och 30:5 p 4)
4. domskälen (17:7 och 30:5 p 5)
5. fullföljdshänvisningen (17:7 och 30:5 st 3).

Med *rubrik* menas att domen skall innehålla information om vad domen innehåller och där skall anges tid och ställe för domens meddelande samt vilka som är parter i målet. *Domslutet* är det slutliga beslut som rätten meddelar i målet och som talar om huruvida käromålet/åtalet gillas alternativt ogillas. En *sakframställning/gärningsbeskrivning* skall först och främst innehålla kärandens/åklagarens yrkande/ansvarspåstående och grunderna för detta, men här skall även den svarandes/tilltalades inställning

²² Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis s 224f.

i form av förnekande av grunden eller bestridande med motfaktum anges. Även åklagarens brottsrubricering bör medtagas i denna del av domen.²³

Det råder skilda meningar om vad som bör finnas i *domskälen* och hur utförliga dessa bör vara, men som ett minimikrav gäller att domskälen skall ange de omständigheter som ligger till grund för domslutet.²⁴ Det rör sig om s k rättsfaktum och att sådana skall ingå i domskälen framgår direkt ur lagtexten ”*uppgift å vad i målet är bevisat*”.²⁵ Domstolen bör också alltid ange det lagrum som den funnit tillämpligt i det ifrågavarande fallet.

Huruvida rätten skall ta upp och förklara lagens förarbeten, prejudikat, doktrin och andra rättskällor är omstritt. Ekelöf är av uppfattningen att sådana förklaringar bör medtagas vid mer invecklade rättstillämpningsfrågor eftersom det underlättar förståelsen för domslutet.²⁶

När det gäller själva sakfrågan – dvs huruvida vad som anses vara bevisat i målet – framgår det inte direkt av lagtexten att rätten är skyldig att upplysa hur den resonerat. I förarbetena till rättegångsbalken framhölls att det ”*är av vikt, att i domen klarlägges, på vilka grunder rätten stöder sin övertygelse om vad i målet är bevisat*”.²⁷ Enligt Ekelöf bör det emellertid framgå av domskälen huruvida en bevisvärdering eller en rättslig bedömning varit avgörande. Om det rått tvistigheter angående ett visst rättsfaktum måste rätten även redovisa sin bevisvärdering. Det bör också framgå av domskälen vilka bevisfaktum som används när rätten tagit ställning till sannolikheten för att rättsfaktumet föreligger. Hur omfattande genomgången av bevismaterialet skall vara är dock en bedömningsfråga, eftersom man bör undvika att belasta domen med alltför utförliga redogörelser för innehållet i vittnesmål och andra bevisutsagor. Ekelöf anser dock att rätten bör redovisa sin bearbetning av bevismaterialet och lämna upplysningar om vilka bevisfakta som rätten sammanställt och funnit utgöra tillräcklig bevisning för olika rättsfakta. Om det rör sig om en brottmålsrättegång och om åtalet ogillats bör det framgå om rätten funnit det bevisat att den tilltalade är oskyldig eller om domslutet grundas på bevisningens otillräcklighet. Har det subjektiva rekvisitet eller något motfaktum diskuterats under processen bör rätten motivera sin uppfattning i frågan och även omständigheter som har betydelse för påföljdsfrågan kan behöva noteras.

Som en allmän princip kring utformningen av domskäl menar Ekelöf att rätten bör skriva lite – om ens något alls – om rättstillämpningen är enkel och klar, men mer utförligt ifall den är invecklat och det kan finnas skiljaktiga meningar.²⁸

²³ Ekelöf, Rättegång V, s 233ff.

²⁴ Bergholtz, Ratio et Auctoritas, s 184 f.

²⁵ RB 17:7 5 p och 30:5 5 p.

²⁶ Ekelöf, Rättegång V s 233ff.

²⁷ SOU 1938:44 s 218.

²⁸ Ekelöf, Rättegång V s 236 ff.

Även Strömberg är av uppfattningen att det är lämpligt att domstolen, åtminstone kortfattat, redogör för bevismaterialet och sin bedömning av detta. Han menar att eftersom en dom regelmässigt utgör en praktisk sats – ett direktiv om att en viss handling skall utföras – måste klyftan mellan rättsfakta och domslut överbryggas för att domen skall verka övertygande.²⁹

Till sist skall domen också innehålla en fullföljdshänvisning, dvs en hänvisning om hur och inom vilken tid ett överklagade kan äga rum.

3.3.2 Motivering i enklare mål och i beslut

Det finns dock bestämmelser som tillåter att förenklade domar utfärdas, dvs domar som inte följer bestämmelserna i RB 17:7 och 30:5. För tvistemålen del rör det sig om mål av enklare natur. **RB 17:8** föreskriver att vid tredsdom, dom efter medgivande och högre rätts fastställelse av underrätts dom får domar utfärdas i förenklad form. För brottmålen del stadgar **RB 30:6** att om den tilltalade har erkänt och påföljden är annat än fängelse eller fängelse i högst sex månader får domen förenklas. Emellertid måste eventuella enskilda anspråk ha medgivits eller så skall den frågan ha funnits uppenbar av domstolen. De förenklade domarna innehåller endast yrkanden, oftast ingen sakframställning och aldrig domskäl utöver ett konstaterande av utevaro eller medgivande.

Vid slutliga beslut skall enligt **RB 17:12** och **30:10** vara motiverade och i övrigt uppfylla kraven som en dom om *”frågans beskaffenhet fordrar det”*. Icke slutliga beslut skall innehålla skäl *”i den mån det erfordras”* (**RB 17:13** och **30:11**).

3.3.3 Övrigt

I de fall domen avkunnats muntligt i enlighet med bestämmelserna i **RB 17:9** och **30:7** läses domslut, domskäl och fullföljdshänvisning upp efter förhandling och överläggning. Utskriften av domen bör sedan inte avvika från vad som avkunnats muntligen, men vanligtvis är de skriva domskälen mer preciserade än vad de är i den muntliga framställningen.

I dispositiva tvistemål kan domstolen, förutsatt att båda parter begär det, stadfästa en förlikning. **RB 17:6** föreskriver att ett sådan förfarande sker genom dom som skall innehålla uppgifter enl RB 17:7 1-4 p.

I fall där mer än en domare sitter med i rätten – sk kollegial sammansättning av domstolen – kan frågan om delade meningar uppkomma. Kommer domarna fram till olika domslut sker omröstning och under överläggningen skall då enligt **RB 16:1 3 st** och **RB 29:1 4 st** envar av de i avgörandet

²⁹ Strömberg, Inledning till den allmänna rättsläran s 147.

deltagande domarna avge sitt votum dvs skäl och resultat. Förfarandet baseras på principen om domarens individuella ansvar för sitt votum. Vid meningsskiljaktigheter utgörs domens motivering av de skäl och den mening som enligt omröstningsreglerna blir majoritetens (resultatmetoden). Minoritetsmeningar (dissenser) fogas istället i sin helhet till protokollet. Domarens individuella ansvar kommer således till uttryck i dissenser avseende domskäl och domslut eller enbart domskäl. Eventuellt tillägger en enskild domare någonting utvecklande utöver den motivering som majoriteten är ense om (vilket är vanligast vid prövningar i HD).³⁰

Sammanfattningsvis kan sägas att rättegångsbalken innehåller knapphändig reglering kring kravet på domsmotiveringen. Uttalandet i förarbetena om att domen bör motiveras ger inte mycket vägledning och såväl praxis som doktrin har varit försiktiga när det gäller att dra slutsatser i frågan. En uppfattning som delas av både Ekelöf och Welamsson är att eftersom RB: s lagtext saknar direktiv för hur en god domsmotivering bör se ut måste denna skrivas utifrån en uppfattning om domskälens funktioner.³¹

³⁰ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 111 ff.

³¹ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 133.

4 Domskälens betydelse och funktioner

Efter genomgången av gällande rätt kan det vara passande att redogöra för vilken betydelse domskälen har för rättsprocessen. I nästkommande kapitel följer en studie av domskälens olika funktioner. Det finns ingen dominerande teori om domskälens funktioner i svensk rätt, utan doktrinen innehåller istället flertalet mer allmänna överväganden om vilka uppgifter domskäl kan och bör uppfylla.

4.1 Varför är domskälen viktiga?

I en demokratisk stat är offentlighet ett viktigt element och enligt ett demokratiskt betraktelsesätt skall den offentliga maktutövningen i så stor utsträckning som möjligt ske under allmänhetens insyn.³² Då allmänheten ges möjlighet att kontrollera hur rätten resonerat för att komma fram till sitt beslut förstärks förtroende för rättsskipningen. Bergholtz uttrycker det på följande sätt: ”Domaren blir genom offentlig rättsskipning i enlighet med demokratiskt stiftade lagar en exponent för folksuveräniteten.”³³

Genom att författa utförliga domskäl kan domaren själv kontrollera riktigheten i sitt beslut och försäkra sig om att han inte låtit sig påverkas av utanförliggande omständigheter. Det räcker inte att domaren själv har blivit övertygad om att den tilltalade har begått brottet, utan detta måste bevisas i särskilda former.³⁴ En domare måste kunna motivera sina domslut. Kan han inte ge en bra förklaring till varför han dömt som han gjort måste han välja ett annat domslut som är möjligt att motivera. Det leder till, enligt Bergholtz, till den rationalistiska slutsatsen att: domen är inte bättre än dess skäl.³⁵ Detta synsätt uppträder bl a i den amerikanska och engelska rätten där en begreppsbildning visar att skäl krävs och att sammanhängande skäl är viktiga. Ett exempel på begrepp är ”sub silentio” vilket innebär att domar givna under tystnad – där den eller de avgörande knäckfrågorna i fallet inte berörs i domskälen – inte är prejudicerande. Ett annat begrepp är ”per incuriam” som innebär att domen i fråga inte tagit hänsyn till ett bindande prejudikat eller författning och som följd härav är uppenbart felaktig. En dom som inte anger att en välkänd tolkningsregel har använts skall också anses givet ”per incuriam”. Även i tysk rätt förekommer det att en bristfälligt motiverad dom kan undanröjas av en högre domstol.³⁶

³² Ekelöf, Rättegång V s 235.

³³ Bergholtz, Ratio et Auctoritas s 18.

³⁴ Olivecrona, Rätt och Dom s 17.

³⁵ Bergholtz, Ratio et Auctoritas s 25.

³⁶ Peczenik, Vad är rätt? s 564.

Det är inte enbart själva förekomsten av domskäl som är det elementära för förtroendet för rättsprocessen utan vad som egentligen framkommer av domsmotiveringen. Fördelarna är flera med att domskälen utformas utförliga och generella:

1. Den minskade tron på auktoriteter i samhället har gjort att folk inte längre nöjer sig med att få en dom å Guds, konungens eller folkets vägnar utan vill istället ha en motivering till varför domslutet ser ut som det gör.
2. En utförlig domsmotivering är ett kontrollredskap för att försäkra att lagar och rättspraxis överensstämmer med varandra. Genom att följa de normer som lagstiftats av den folkvalda församlingen främjas således demokratin.
3. En väl motiverad dom innebär att det är möjligt att kontrollera domens objektivitet och rättssäkerhet.
4. En generell domsmotivering som inte vederläggs av efterföljande kritik vinner stor tyngd som prejudikat och gör rättsläget mer klart och tydligt för den enskilde.
5. En utförlig och generell domsmotivering hjälper parterna i målet att avgöra huruvida domen bör överklagas och innebär att ett felaktigt domslut lättare kan rättas till.
6. Sin viktigaste funktion har emellertid domskälen för möjligheten att fullfölja talan. En utförlig domsmotivering underlättar för den dömda att bedöma huruvida han ska gå vidare och överklaga rättsens beslut. Dels för att kunna bedöma sina chanser i en ny process, och dels för att han skall veta på vilken grund som han blivit dömd. Domskälen underlättar även för den högre instansen då denna har att pröva domens riktighet.

Trots att det borde kunna krävas att alla domsmotiveringar formuleras såväl utförliga som generella kan det föreligga omständigheter som gör avvikelser från kraven godtagbara. Ett skäl till att kraven på domsmotiveringen får ge vika kan vara att domaren inte själv kan formulera en bra motivering till sitt avgörande, trots att han är helt övertygad om domens riktighet. Det behöver emellertid inte innebära att domen inte är korrekt. Förutsatt att *några* personer kan motivera domen med en utförlig mängd generella premisser är domen riktig. Andra skäl kan vara att domaren inte vill uttala sig alltför generellt och därmed skapa en vidsträckt prejudikatsregel eller att domaren inte vill inkräkta på lagstiftarens uppgift genom att formulera generella värderingar och normer. Det uppkommer ofta situationer när rätten tvingas finna en kompromissformulering av sitt domslut och då är det inte ovanligt att denna formulering blir något vag och mindre utförlig. Sen kan emellertid bristen i domsmotiveringarna helt enkelt bero på att domaren har en stor arbetsbörda och att tiden ibland inte räcker till till att författa en utförlig domsmotivering.³⁷

³⁷ Peczenik, Vad är rätt? s 569 ff.

4.2 Olika metoder för avfattande av domskäl

Det är möjligt, enligt Peczenik, att särskilja olika typer av grundtyper av domsmotiveringar:

- 1) Den *skenbara motiveringen* som varken är utförlig eller generell. Denna typ av domsmotivering var vanligt förekommande i Sverige under 1800-talet och fram till 1950-talet och utmärker sig genom att graden av sammanhang i domskälen är mycket låg. Metoden är inte godtagbar, om inte övervägande skäl såsom fallets ringa betydelse, tidsbrist eller annat talar för dess tillämpning.
- 2) Den *enkla subsumtionsmetoden* som är generell men inte utförlig. Metoden förkom ofta i Sverige på 1800-talet och till skillnad från den skenbara motiveringen innehåller här domsmotiveringen en logisk följd av en generell rättsregel och vissa fakta. Dock saknas en förklaring till varför domstolen valt att tillämpa just denna tolkning i fallet och eftersom den brister i kravet på många och långa argumentkedjor är denna metod inte heller godtagbar, om inte övervägande skäl talar för dess tillämpning.
- 3) *Faktametoden* är istället utförlig men inte generell. Metoden förekommer fortfarande i svensk underrättsspraxis och i försäkringsöverdomstolen och utmärker sig genom att domskälen innehåller fakta men inga klart uttalade värdesatser eller normer. Inte heller denna metod är godtagbar, om inte övervägande skäl talar för dess tillämpning, eftersom den som vill ta del av domen själv måste identifiera de lagregler, argumentationsregler och andra premisser som tillsammans med de angivna omständigheterna i fallet har lett fram till domslutet.
- 4) *Dialogmetoden* förekommer bl a i HD, kammarrätterna och bostadsdomstolen och består i att domstolen klart anger både de skäl som talar för och de som talar mot avgörandet och som sedan tillägger varför de förra överväger de senare i det konkreta fallet.
- 5) *Den rättsvetenskapliga metoden* förekommer i svenska hovrätter och i HD och utmärker sig genom att domstolen först anger skälen för och mot sitt avgörande och därefter modifierar de förra på så sätt att avgörandet framstår som en logisk korrekt följd av dem. De normer och värdesatser som tillämpas brukar vara generella och domsmotiveringen är författad så att den skall utgöra en klar prejudikatsregel.³⁸

³⁸ Peczenik, Vad är rätt? s 565 ff.

Även Strömberg har delat in metoderna för domsmotiveringen enligt följande:

1. *Subsumtionsmetoden* – som innebär att domskälens uppgift endast är att påvisa att domslutet är en följd av lagens innehåll.
2. *Naturrättsmetoden* – som består i att domstolen i sina domskäl anför de rättsfakta som framkommit i målet för att sedan konstatera att ett visst rättsförhållande föreligger. Domskälens uppgift är således att vädja till lekmannens föreställningar om naturliga eller moraliska rättigheter och plikter som enligt dennes mening måste vara bestämmande för rättens innehåll.
3. *Värderingsmetoden* – som består i att då rätten inte har någon klar rättsregel att följa så förklarar rätten istället vilka förmånliga verkningar den vill uppnå eller skadliga verkningar den vill undgå genom att döma så som den gör.
4. *Börametoden* – som består i att domstolen förklarar sig böra döma på ett visst sätt för att sedan göra det. Uttryck som ofta förekommer i sådana domskäl är ”böra”, ”måste anses”, ”kan inte anses” e d och antyder att domslutet påbjudes av en någon ”rättsgrundssats” vars innehåll inte omtalas.
5. *Faktametoden* – som består i att domskälen endast innehåller fakta. Den saknar helt värderingar, börasatser, uttalanden om rättsförhållanden, rättsregler eller rättsgrundssatser.

Enligt Strömberg är värderingsmetoden den enda som ger en fullständig motivering för domslutet. För att metoden skall vara effektiv – dvs verka övertygande mot den som tar ställning till domen – krävs dock att domens argumentationer överensstämmer med mottagarens värderingar. Domslutet behöver följaktligen anpassas till de värderingar som majoriteten i samhället delar eller genom att domstolen påverkar de värderingar som råder bland allmänheten. Det vanligaste sättet att förmå allmänheten att acceptera ett domslut är att hänvisa till lagen eller rättsordningen. Domstolen följer då endast den positiva rätten och dömer enligt lag. Detta förhållningssätt där domstolen enbart fungerar som förmedlare av lagens bud stämmer väl överens med den maktdelningslära som Montesquieu förespråkade. När domsmotiveringen hänvisar till lagen blir således domskälens uppgift att endast att visa att domslutet är en följd av lagens innehåll (subsumtionsmetoden). I de fall där denna metod inte är tillräcklig för att övertyga allmänheten om sin riktighet – låt säga att den inte leder fram till ett enda domslut utan till två eller fler alternativa domslut – måste domstolen istället åberopa rättspolitiska argument, dvs värdeomdömen (värderingsmetoden). Domskälen blir således av samma art som de skäl som lagförslagen brukar motiveras och blir en nödvändighet för att verka övertygande.³⁹

³⁹ Strömberg, Inledning till den allmänna rättsläran s 146 ff.

4.3 Domskälens juridiska betydelse

Enligt svensk rätt saknar domskälen en självständig betydelse och kan inte betraktas som prejudicerande i en senare rättegång. Varje domstol har istället en självständig rätt att bedöma frågan om rättsreglernas innehåll, vilket framgår av principen om den fria bevisprövningen i RB 35:1. Domstolen skall efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit avgöra vad i *målet* är bevisat. Ett tidigare avgörandet kan bli av stor betydelse men det innebär inte att en bedömning skall anses bindande för domstolen i den nya rättegången. Dock blir det ju så att den praxis som utformas vid de högre domstolarna, särskilt HD, blir vägledande för de lägre instanserna. Inom doktrinen har domens inverkan på efterföljande processer diskuterats. Enligt Welamson är domens betydelse som bevisfaktum på samma sätt som annan bevisning ägnat att påverka domarens övertygelse i senare rättegång, där ifrågavarande rättsfaktum är relevant.⁴⁰ Ekelöf menar att domaren i det senare fallet lätt påverkas av den tidigare domen, särskilt om prövningen skett i en högre instans eller av en ansedd domare.⁴¹ Westberg konstaterar också att i och med den starka bevisverkan som en dom kan medföra i en senare rättegång så bör domstolen i den första rättegången just visa hänsyn till domens bevisverkan.⁴² Det innebär emellertid inte att domskälen i det tidigare målet vinner rättskraft.

4.3.1 Domskäl vinner inte rättskraft

När det gäller fakta i målet gäller principen ”domskäl vinna ej rättskraft”. Principen framgår av bestämmelserna i RB 17:11 och RB 30:9 som innebär att en dom, sedan tiden för talan utgått, skall äga rättskraft såvitt därigenom *avgjorts* den sak varom talan väckts. Formuleringen är avsiktligt vald för att visa att domskälen inte anses bindande i en ny rättegång. Det är således endast själva avgörandet, *domslutet*, som äger rättskraft i en ny rättsprocess.⁴³ I motiven framhålls särskilt att meningen är att en prövning av ett prejudiciellt rättsförhållande inte ska bli rättskraftig om inte en formell talan har förts därom. Det görs ingen skillnad mellan domar i brott- respektive civilmål. Oavsett om någon fälltts till ansvar för en viss brottslig gärning kan och skall samma gärning i ett senare skadeståndsmål prövas på nytt, utan att domstolen känner sig bunden av det tidigare avgörandet.⁴⁴

Innan processreformen och RB: s tillkomst förekom i praxis undantag från principen att domskälen inte skall anses prejudicerande. Det rörde sig bl a om fall där en dom i brottmål föregick en talan om skadestånd som grundade sig på samma gärning. (Ett yrkande om skadestånd vid skada på grund av brott är av civilrättslig karaktär och ett sådant yrkande behöver inte

⁴⁰ Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft s 25.

⁴¹ Ekelöf, Om interventionsdomen s 232.

⁴² Westberg, Domstols officialprövning s 287.

⁴³ Olivecrona, Rätt och Dom s 226.

⁴⁴ SOU 1938:44 s 223.

framställas i samband med brottmålet, men en förening av brottmålet och skadeståndsmålet är dock ganska vanligt förekommande). I de fall där någon fälldes till ansvar för en brottslig gärning så prövades inte de förutsättningar för yrkandet som var identiska med förutsättningarna för ansvar på nytt i den nya rättegången. Enligt Olivecrona fanns det redan innan reformen goda skäl att inte upprätthålla en sådan praxis eftersom utredningen i den föregående brottmålsprocessen, i alla fall i ringare brottmål, ofta var summarisk. Det fanns därför en stor risk för att om straffdomen tillskrevs en prejudicerande betydelse så kunde det senare skadeståndsmålet lätt få en felaktig utgång. Olivecrona ansåg att vore det olämpligt att låta den första domstolens uppfattning bli normerande för avgörandet i den nya rättegången. Samma fakta kan komma att uppkomma i ett annat sammanhang och med en annan betydelse. Nytt bevismaterial kan komma fram och ställa saken i ny dager och dessa nya fakta måste under alla omständigheter bedömas självständigt av domaren. Det skulle dessutom innebära att underinstansernas uppfattning i frågan skulle bli normerande för överinstansen. En prejudicerande betydelse av domskälen skulle bara vara positiv då den skulle innebära en arbetsbesparing för domstolen och att domarnas prestige aldrig skulle ifrågasättas eftersom ett och samma förhållande inte bedöms på olika sätt vid olika tillfällen. Men, framhöll Olivecrona, fördelarna med ett sådant förfarande väger inte upp nackdelarna.⁴⁵

4.3.2 En klagan på enbart domskäl inte tillåtet

En vedertagen processrättslig grundsats i svensk rättstillämpning är att domskäl inte går att överklaga. Redan i ett avgörande från slutet av 1800-talet slogs denna princip fast (NJA 1877 s 307).⁴⁶ I förarbetena till den nya rättegångsbalken föreskrevs att förutsättningen för parts rätt att överklaga borde vara *”att han äger ett rättsligt intresse av att erhålla ändring i domen”* och att ett sådant intresse i regel inte föreligger om parten endast är missnöjd med underrättens skäl.⁴⁷ Ett undantag är ifall det i saken anförts flera grunder och att ett bifall eller ogillande av dessa grunder skulle leda till olika rättsföljder. I sådana fall förs talan mot domskälen i den meningen att man vill att domstolen skall byta ut den av domstolen i domskälen accepterade grunden. Det rör sig således om olika domslut och inte om några faktiska verkningar av skälen, såsom t ex domens bevisverkan och allmänna effekter som prejudikatsverkan. Det sagda innebär att bl a att klagan enbart över domskälen är i princip inte tillåten. Har domslutet gått helt i parts favör saknar denne således möjlighet att klaga, även om han anser att domen med hänsyn till domskälen missgynnar honom. Principen medför att part som åberopat alternativa grunder eller invändningar inte kan överklaga mot att hans yrkande bifallits på annan grund än den han i första hand gjort gällande. När det gäller brottmål kan emellertid talan avseende tillämpligt lagrum tas upp till prövning, även om klaganden inte har något

⁴⁵ Olivecrona, Rätt och Dom s 233.

⁴⁶ Bergholtz, Ratio et Auctoritas s 151.

⁴⁷ SOU 1938:44 s 509.

att invända mot påföljden, eftersom själva brottsrubriceringen beaktas som en del av den straffrättsliga sanktionen. Ett exempel på en sådan situation kan vara att domstolen bedömer att den tilltalade gjort sig skyldig till ett brott men att brottet har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Domstolen har därmed förklarat den tilltalade skyldig till brottet men tilldelat honom en ansvarsfrihet pga hans sinneslag i enlighet med bestämmelserna i BrB 30:6. I sådana fall kan den tilltalade överklaga domen med yrkande om frikännande.⁴⁸

Ett rättsfall som behandlat frågan om klagan mot domskäl är **NJA 1995 s 152**. Fallet handlade om att åklagaren yrkade ansvar mot Ulf J för hastighetsöverträdelse. Enligt åklagarens gärningsbeskrivning hade Ulf J färdats i sin personbil med en hastighet av 120 km/h på en väg där hastighetsbegränsningen var 90 km/h. Ulf J erkände att han överträtt hastighetsgränsen men att han färdats med en hastighet av 110 km/h. På grund av vissa osäkerhetsfaktorer som var förknippade med den aktuella mätmetoden ansåg TR att det inte var utrett att Ulf J fört fordonet snabbare än 110 km/h, så som Ulf J erkänt att han gjort. TR dömde därmed Ulf J för hastighetsöverträdelse och till 600 kronor i böter.

Åklagaren överklagade domen i HovR för Västra Sverige och yrkade att HovR med ändring av TR: s dom skulle bifalla åtalet i enlighet med stämningsansökan. Som grund anförde åklagaren att det genom utredningen i målet var styrkt att Ulf J fört sitt fordon i en hastighet om 120 km/h. En hastighetsöverträdelse i 120 km/h var, enligt åklagaren, en annan gärning än en hastighetsöverträdelse i 110 km/h eftersom det kunde innebära konsekvenser gällande körkortsfrågan. HovR anförde att åklagarens överklagande var att se som ett överklagande av TR: s domskäl och att ett sådant överklagande i princip inte var tillåten. HovR anförde att en stark bidragande faktor till att klagan över domskäl inte var tillåten är den i RB 35:1 lagstadgade principen om fri bevisvärdering. Enligt denna princip uteslöts möjligheten att en tidigare domsmotivering kunde tilläggas annat än bevisverkan i ett senare mål. HovR fortsatte dock sitt resonemang med att påpeka att det kan fanns undantag där part kunde tillerkännas klaganderätt över enbart domskälen. *"En förutsättning härför är att domskälen kan inverka på partens rättsliga ställning, dvs den yrkade ändringen skall påverka domens rättsföljder. När parten sålunda har ett rättsligt intresse av att angripa domskälen har det i lagförarbeten och i doktrinen ansetts att talan får föras mot dessa"*. Frågan som HovR sedan ställde sig var huruvida åklagaren kunde anses ha ett sådant rättsligt intresse i det aktuella fallet. Domstolen konstaterade att eftersom frågan om vilken hastighet som Ulf J färdats blivit fastställd i den lagakraftvunna brottmålsdomen så skulle en eventuell prövning av skuldfrågan gällande körkortet inte utföras av förvaltningsdomstolen.⁴⁹ Med anledning härav ansåg HovR att en eventuell

⁴⁸ Welamson, Rättegång VI s 32f.

⁴⁹ Enligt HovR var principen, utifrån körkortslagen 18§, att förvaltningsdomstolen i ett fall som det förevarande inte gick in och prövade skuldfrågan. Avgörandet för ställningstagandet i körkortsfrågan grundade sig istället på vad som befunnits styrkt i den lagakraftvunna domen.

ändring av domskälen kunde påverka en till domen anknuten rättsföljd (körkortsfrågan). Därför hade åklagaren, som en representant för det allmänna, ett rättsligt intresse av få hastighetsfrågan prövad.

Ulf J överklagade HovR: s dom till HD och yrkade att HD skulle avvisa åklagarens överklagande till HovR. HD inledde sitt beslut med att klargöra att det i princip inte var tillåtet att klaga enbart på domskälen. Bl a konstaterade HD att när åklagarens talan vunnit bifall och brottsrubricering och lagrum överensstämde med hans yrkanden kunde avgörandet, vad gäller den gärning som domstolen funnit styrkt, inte från rättslig synpunkt anses innebära en nackdel för honom. Någon rätt för åklagaren att överklaga förelåg inte om överklagandet inte omfattar även rättens avgörande i påföljdsfrågan. HD fortsatte sedan med att fastställa att det förhållande att domen i sin helhet kunde komma att utnyttjas som grund för talan i annat sammanhang, t ex i förvaltningsdomstol, inte rubbade den vederlagda principen. Vid prövning av bl a ingripande i körkortsärenden var det upp till berörda myndigheter att ombesörja utredning i saken. Åklagarens uppgift var att å allmänhetens vägnar föra talan om ansvar för brott under allmänt åtal, inte att tillgodose andra intressen i någon vidare mån än detta sammanfaller med det har själv har att beakta. Huvudprincipen om att klagan på enbart domskäl inte är möjlig skulle därför upprätthållas och åklagarens överklagande till HovR avvisades.

Rättsfallet har kommenterats av Bergholtz som menar att HD valde den mest lämpliga lösningen som inte heller skapar onödiga svårigheter genom att underminera en starkt vedertagen princip. Han delar HD: s uppfattning om att ifall undantag från huvudprincipen skulle tillåtas så skulle det bidra till svåra avvägningar i varje enskilt fall.⁵⁰

4.3.3 Förhållandet mellan förvaltningsrättsliga avgöranden och allmän domstols dom

Inom förvaltningsrätten gäller samma juridiska grundsats som vid allmänna domstolar, nämligen att domskälen inte vinner rättskraft. Det innebär att domskälen från ett förvaltningsavgörande inte har prejudicell verkan, dvs är inte bindande, för den allmänna domstolen.

4.3.4 Återförvisning till lägre rätt

Enligt RF 11:2 och 11:7 får ingen bestämma hur domstol eller annan myndighet skall tillämpa en rättsregel. I förarbetena till den nya regeringsformen framhölls dock att dessa bestämmelser inte omfattade den situation som uppstår när en överrätt, efter ett överklagande, undanröjer en lägre rätts beslut med motiveringen att detta är felaktigt och återförvisar ärendet. I sådana fall skall underrätten i visst hänseende lägga överrättens beslut till grund för sitt avgörande. Detta innebär att underrätten är bunden

⁵⁰ Talan mot endast domskäl är inte tillåten – en kommentar till NJA 1995 s 152, s 448.

av överrättens beslut, eftersom saken i denna del på så sätt undandragits den lägre rättsinstansens prövning. Däremot är den lägre rätten inte bunden av den högre instansens skäl bakom beslutet⁵¹.

4.3.5 Domskälens betydelse för frågan om prövningstillstånd i HD

För att begränsa måltillströmningen i HD krävs prövningstillstånd för att få sin sak prövad i högsta instans. Prövningstillstånd kan beviljas ifall frågan har ett prejudikatintresse eller om det föreligger synnerliga skäl. Sådana skäl är ifall grund för resning föreligger, om domvilla förekommit eller om målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag (RB 54:10). Frågan är ifall prövningstillstånd kan ges för endast för ändring av domskälen.

I de fall där domskälen i hög grad är missvisande och målet har prejudikatintresse kan prövningstillstånd beviljas enligt lagrummets första stycke, s k prejudikatdispens. Denna dispensgrund är dock en sällsynt företeelse och kan endast komma på tal i ett fåtal fall. Det ifrågvarande målet skall som sagt först och främst vara av prejudikatintresse och domskälen skall vara starkt missvisande för att en prövning skall komma till stånd.

Däremot är det osäkert ifall prövningstillstånd beviljas på grund av särskilda skäl enligt lagrummets andra stycke. Ett prövningstillstånd baserat på *resningsgrunden* beviljas förmodligen inte eftersom det inte är möjligt att kräva resning för ändring av domskälen. Syftet bakom resning som rättsmedel är att rätta till eventuella fel beträffande de materiella frågorna, medan fel och brister i domskälen tillhör de processuella frågorna. I de fall där ett *grovt förbiseende eller misstag* förfaras ha inverkat på målets utgång har ett materiellt fel begåtts och därmed omfattas felaktiga domskäl inte heller av denna dispensgrund. Då återstår till sist prövningstillstånd baserat på *domvilla*. Domvilla innebär i och för sig att ett processuellt fel har ägt rum, men trots detta lämnas inte något märkbart utrymme för prövningstillstånd. Således krävs att det föreligger allvarliga brister i domskälen eller en total avsaknad av domskäl för att prövningstillstånd enligt dispensgrunden beträffande särskilda skäl skall beviljas.⁵²

⁵¹ SOU 1972:15 s 196-197.

⁵² Bergholtz, Ratio et Auctoritas s 161 ff.

5 Fel, brister, klandrande uttalanden samt ansvaret för domskälen

Hitintills har uppsatsen åskådliggjort de regler, rättsfall och den doktrin som kan tillämpas vid avsaknaden av fullständiga, utförliga och generella domskäl. Frågan som behandlas i föreliggande kapitel är vad som gäller när det uppstår fel, brister eller klandrande uttalanden i domskälen.

Domskälen anses som sagt inte medföra någon rättsverkan – eftersom det saknas rättsregler som ger domskälen betydelse – och kan därför inte utgöra skäl för ett överklagande.⁵³ Klandrande och osakliga domskäl kan således inte undanröjas. Det är helt upp till domstolen att formulera domskälen men enligt Bergholtz kan man begära att endast det logiska och nödvändiga bör medtagas och att överflödiga påståenden inte får ta plats i domen.⁵⁴ JO har i sin ämbetsberättelse från 1984/85 kritiserat domskälen i två domar från länsrätterna och i samband med dessa också fört en diskussion om utformningen av domskäl i allmänhet. Enligt JO finns vissa minikrav på vad domskälen skall innehålla. Normalt krävs att domskälen ger upplysning om vad som är utrett i målet och vilka rättsregler som ansetts tillämpliga. Vidare skall i domskälen också en i tillräcklig utsträckning redovisas rättens värderingar, överväganden och slutledningar. Enligt JO bör även vissa begränsningar beträffande innehållet i domskälen finnas. Sådant som inte haft någon betydelse för utgången borde inte medtagas och negativa omdömen om part borde endast få förekomma ifall det anses nödvändigt för att kunna motivera utgången i målet.⁵⁵

Det har diskuterats ifall det borde införas en möjlighet att klaga på domskäl i brottmål och ett sådant förslag lades fram av straffrättskommittén i SOU 1944:69. Kommittén föreslog en ändring av dåvarande strafflagen 25:4 som behandlade frågan om tjänstefel. Enligt utredningen var det praxis att domstolarna i domskälen uttalade att en ämbetsman förfarit felaktigt men att domslutet sedan lämnade talan om ansvar utan bifall. Kommittén ansåg att det därmed förelåg ett behov av att lagligheten av en tjänsteåtgärd skulle kunna underställas domstolsprövning, även då straff inte yrkats. Lagändringen innebar att domstolens förklaring av en ämbetsmans felaktiga förfarande skulle flyttas från domskälen till domslutet, utan att en påföljd utdömdes.⁵⁶ Förslaget möttes dock av stor kritik och fick utgå.

I amerikansk rätt kan en talan mot enbart domskälen inte heller föras men det finns emellertid en möjlighet för den högre rätten att ta bort en del av

⁵³ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 151 ff.

⁵⁴ Bergholtz, *Diffamerande uttalanden i domskäl – vänbok till Robert Boman* s 28.

⁵⁵ JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s 410 ff.

⁵⁶ SOU 1944:69 s 414f.

underinstansens motivering. Enligt svensk rätt gäller dock att en överinstans inte kan undanröja den lägre rättens domskäl. Om en talan mot dom fullföljs i högre rätt ersätts den lägre rättens motivering av den nya, men det innebär som sagt inte att domskälen upphävs utan bara att underrättens motivering förlorar sin betydelse. Ett klandrande uttalande kan eventuellt leda till sanktioner mot domaren om det förekommer i en dom eller yttras under förhandlingen. Men med hänsyn till domstolarnas oberoende ställning måste emellertid utrymmet för domstolens formuleringar vara stort. JO har även i sin ämbetsberättelse från 1987/88 understrukit att han av praktiska och principiella skäl måste vara återhållsam med kritik mot domstolarnas bedömningar.⁵⁷

Vad händer då i fall där domskälen är totalt felaktiga, mycket ofullständiga eller helt obegripliga – men där domslutet är rätt och riktigt? Den svenska inställningen är att bristfälliga eller felaktiga domskäl endast anses defekta om de kan antas ha påverkat utgången i fallet. De rättsföljder som kan bli aktuella på grund av brister eller fel i domskälen är ändring eller tillägg i domskälen samt undanröjande av domen och eventuellt återförvisning av målet.

Med fel och brister i domskäl avses dokumentationsfel, rättstillämpningsfel eller en indikation av ett bakomliggande rättegångsfel. Ett *dokumentationsfel* har inte någon större betydelse och innebär inte någon rättsföljd för målet. Felet eller bristen utgör ett rättegångsfel i den bemärkelsen att föreskrifterna i RB 17:7 eller 30:5 eller motsvarande bestämmelser i FL eller FPL inte följts korrekt och rättelse kan ske enligt nämnda lagrum. *Rättstillämpningsfel* kan ha konsekvenser i vissa fall. Skulle en dom innehålla uppenbart felaktiga domskäl kan det bli tal om resning i de fall en prövningsinstans – med korrekta domskäl – skulle ha kommit fram till ett annat resultat. I sådana fall, där rättstillämpningen som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag, kan reglerna om resning i enlighet med RB 58:1 4 p och 58:2 4 p bli aktuella. *Fel och brister* i domskälen kan även indikera rättegångsfel i övrigt. Det gäller främst rättegångsfel som domvilla (RB 59:1 5 p) och undanröjande pga grova rättegångsfel (RB 50:26, 51:26, 50:28 och 51:28). Som framgått leder de aktuella felen endast till undanröjande och återförvisning om det förelegat en viss risk för att de påverkat målets utgång.⁵⁸

Domarens straffrättsliga ansvar för sin tjänsteutövning regleras i BrB 20:1. Det är två brott som kan bli aktuella för en domare som missköter sin tjänst: tjänstemissbruk och vårdslös myndighetsutövning. För straffbarhet krävs att domaren åsidosätter vad som enligt lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen och att gärningen för det allmänna eller enskild medför förfång eller otillbörlig förmån som inte är ringa. Tjänstemissbruket är ett uppsåtligt brott, medan vårdslös myndighetsutövning kräver grov oaktsamhet. Att domaren skulle drabbas av tjänstefel på grund av uttalanden i domskälen är mycket ovanligt. Skulle domaren uttala sig felaktigt blir det

⁵⁷ Bergholtz, Diffämnerande uttalanden i domskäl – vänbok till Robert Boman s 29.

⁵⁸ Bergholtz, Ratio et Auctoritas s 172 ff.

förmodligen istället tal om disciplinära åtgärder i form av varning eller penningböter enligt lagen om offentlig anställning (LOA). Föreligger bristande domskäl skulle disciplinära åtgärder antagligen bara bli aktuellt i de fall där det är uppenbart att ett grovt åsidosättande av ordnings- och formföreskrifter har ägt rum.⁵⁹ Lögnaktiga domskäl, dvs falska eller klart ärekränkande påståenden, skulle däremot förmodligen kunna vara straffrättsligt ansvarsgrundande då det åtminstone förr ansågs utgöra ett tjänstefel.⁶⁰ I Brottbalkskommentaren nämns som exempel på ett grovt tjänstefel att en domare avsiktligt meddelar en felaktig dom.⁶¹

Staten innehar ett skadeståndsansvar för de skador som förorsakats av offentliga tjänstemän i sin tjänsteutövning (SkL 3:2). Ersättningsskyldigheten kan förvisso endast uppstå om myndighetsutövningen inte uppfyller de krav som skäligen kan ställas med hänsyn till verksamhetens art och ändamål (SkL 3:3). Även den felande domaren kan jämte staten ställas till ansvar för skada enligt SkL 4:1 om ”synnerliga skäl” bl a med hänsyn till handlingens beskaffenhet eller om arbetstagarens ställning föranleder det. Det är emellertid staten som bär det huvudsakliga ansvaret för skadan. En doms- eller beslutsmotivering kan således vara skadeståndsgrundande enligt SkL:s bestämmelser. Enligt Bertil Bengtsson kan skadestånd utgå ”i varje fall då en motivering varit så missvisande, att den direkt varit ägnad att vilseleda enskild beträffande hans faktiska eller rättsliga handlande”.⁶²

⁵⁹ Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 202 ff.

⁶⁰ SOU 1944:69 s 405.

⁶¹ Holmqvist mfl., *Brottsbalken – en kommentar Del II (13-24kap.)* 20:28.

⁶² Bergholtz, *Ratio et Auctoritas* s 209 ff.

6 EKMR artikel 6.2 – oskyldighetspresumtionen

I kapitel tre beskrevs hur Europadomstolen har behandlat frågan om bristande domskäl eller avsaknaden av sådana. Utifrån de rättsfall som redovisades framgick det att det är EKMR artikel 6.1 om rättvis rättegång som domstolen valt att tillämpa i dylika fall. Frågan som ska tas upp i detta kapitel är huruvida Europakonventionen är tillämplig då någon utsatts för klandrande domskäl.

EKMR artikel 6.2 lyder:

”Envar som blivit anklagad för en brottslig gärning skall betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts.”

Bestämmelsen har kommit att kallas för ”oskyldighetspresumtionen” och dess innebörd är att alla misstänkta skall betraktas som oskyldiga tills dess att motsatsen är bevisad. Artikeln omfattar inte enbart domstolarna utan alla offentliga myndigheter eller myndighetspersoner som därmed måste behandla en icke dömd person som oskyldig. Rätten att behandlas som oskyldig upphör dock inte att gälla i och med att dom meddelas i målet. En person som frikänts i ett brottmålsförfarande skall få sitt frikännande respekterat och får inte drabbas av efterföljande åtgärder som kan betraktas som straffande. Det behöver inte heller vara tal om ett åtal för att oskyldighetspresumtionen ska vara tillämplig utan det räcker med en anklagelse om brott.⁶³ Oskyldighetspresumtionen kan beskrivas som produkten av ett rättssäkerhetskrav och ett uttryck för den erkända rättsgrundsatsen ”*in dubio pro reo*” som innebär att i tveksamma fall skall domstolen döma till förmån för den tilltalade. Tanken bakom bestämmelsen är således att ingen oskyldig ska bli dömd och att domstolen hellre ska fria än fälla. Principen viktig för rätten eftersom den legitimerar processens utformning och är nödvändig för att rättssystemet skall kunna uppfattas som rättvist av de flesta rättssubjekt.⁶⁴

Presumtionen konstaterar inget faktum om den misstänktes skyldighet utan är endast en utgångspunkt – en presumtion – för processen.⁶⁵ Bestämmelsen verkar normativt, dvs den har betydelse för tolkningen och tillämpningen av flera centrala regler inom straffprocessrätten. Bland annat kommer den till uttryck genom att bevisbördan placeras på åklagaren, att den tilltalade tillåts föra motbevisning samt att domstolen skall visa sig opartisk. I svenska domstolar råder ett ackusatoriskt förfarande med inkvisitoriska inslag. Med detta menas ett förfarande där båda parter bereds tillfälle att tillvarata sina intressen, men där handläggningen till viss del präglas av

⁶³ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis s 234f.

⁶⁴ Nowak, Oskyldighetspresumtionen s 49.

⁶⁵ Nowak, Oskyldighetspresumtionen s 32.

officialprincipen – dvs att rätten verkar självständigt i processen.⁶⁶ Den obalans som annars råder till förmån till staten på grund av statens stora utredningsresurser jämnas således ut i och med tillämpningen av oskyldighetspresumtionen.⁶⁷

När det gäller domskälen kan dessa ha stor betydelse för efterlevnaden av oskyldighetspresumtionen. Framförallt verkar domskälen som ett viktigt instrument vid kontrollen av om oskyldighetspresumtionen har upprätthållits i rättegången. Tvetydiga domskäl och domskäl som låter påskina skuld trots en friande dom kan strida mot oskyldighetspresumtionen. Likaså kan domskälen ha relevans för framtida rättsliga avgöranden och kan påverka den dömdes situation efter det att han avtjänat sitt straff. Frågan är i vilken omfattning domstolarna kan uttala sig om den tilltalades skuld i icke åtalade delar, dvs över brott som inte omfattas av gärningsbeskrivningen, för att förklara domen i övrigt utan att den tilltalade försätts i en orimlig situation med hänsyn till oskyldighetspresumtionen.

I fallet *Adolf mot Österrike*⁶⁸ åtalades A för att ha åsamkat en kvinna kroppsskada genom att kasta en nyckelknippa på henne. Domstolen valde dock att avskrivna målet och i skälen till beslutet stod att A visserligen hade åsamkat kvinnan blåmärken men att skadan var obetydlig och att brottet var bagatellartat. A överklagade beslutet eftersom han ansåg att domstolen uttalat sig om hans skuld i frågan utan att han getts tillfälle att försvara sig. Fallet kom så småningom att prövas av högsta domstolen som anförde att beslutet inte hade försatt A i en sämre position än om fallet avskrivits på annat sätt. Domstolen ansåg att det inte var tal om ett konstaterande om att A var skyldig i rättslig mening även om en större klarhet i underrättens motivering hade varit att föredra. A klagade till Europadomstolen och påstod att hans rättigheter enligt artikel 6 hade kränkts. Europadomstolen konstaterade att underrättens beslutsskäl hade låtit påskina att A gjort sig skyldig till en förseelse, men att beslutet måste läsas tillsammans med högsta domstolens dom. Högsta domstolen hade klargjort att A inte på något vis gjort sig skyldig till brott och presumtionen om hans skyldighet inte längre kunde betvivlas. Eftersom Högsta domstolen rättat till underrättens felaktiga förfarande var skadan reparererad och därmed fann Europadomstolen att det inte förelåg någon kränkning mot konventionens sjätte artikel.

I fallet *Kremzow mot Österrike*⁶⁹ åtalades K för mord, vapenbrott och flera fall av bedrägeri. Juryn fann K skyldig till mord och vapenbrott varav K dömdes till 20 års vistelse på slutna psykiatrisk anstalt. K överklagade till högsta domstolen och begärde att domen skulle undanröjas. Högsta domstolen avslög K:s överklagande och dömde honom istället till livstids fängelse i enlighet med åklagarens anslutningsklagan. I domskälen anförde domstolen att brottet var förkastligt eftersom det mer eller mindre rörde sig

⁶⁶ Ekelöf, Edelstam, Rättegång I s 68ff.

⁶⁷ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis s 233 ff.

⁶⁸ *Adolf mot Österrike*, dom 1982-03-26.

⁶⁹ *Kremzow mot Österrike*, dom 1993-09-21.

om en likvidering där syftet var att dölja en ekonomiskt brottslig handling. K klagade till Europadomstolen och anförde att högsta domstolen, genom sin domsmotivering, i praktiken hade funnit honom skyldig till bedrägeri. Vid bedömningen av fallet konstaterade Europadomstolen att K redan befunnits vara skyldig till mord och att Högsta domstolens domskäl inskränkt sig till frågan om K:s motiv bakom handlingen. Uttalandena i domskälen kunde inte heller uppfattas som om K ansetts skyldig till ett visst brott. En kränkning av oskyldighetspresumtionen hade därför inte ägt rum.

Ett fall där Europadomstolen däremot ansett bryta mot oskyldighetspresumtionen är Böhmer mot Tyskland.⁷⁰ B dömdes för stöld och bedrägeri till ett villkorligt fängelsestraff. Hans prövotid förlängdes senare i och med att han dömdes för andra brott. Några år senare beslöt domstolen att den villkorliga friheten hade förverkats. B överklagade till appellationsdomstolen som avslog överklagandet med motiveringen att B begått nya brott under prövotiden. Samtidigt konstaterade domstolen att efter bevisupptagning var det klarlagt att B gjort sig skyldig till ett annat bedrägeri, där ett strafföreläggande mot B förelåg men som förklarats vilande, detta trots att grunden för strafföreläggandet inte var föremål för prövning. Appellationsdomstolen hade således klargjort att B gjort sig skyldig till ett brott som alltjämt var föremål för prövning av distriktsdomstolen, och därmed övertagit den korrekta instansens roll. Förfarandet ansågs stå i strid med oskyldighetspresumtionen.

⁷⁰ Böhmer mot Tyskland, dom 2002-10-03

7 Tre fall rörande oskyldighetspresumtionen som skapat diskussion i norden

Frågan om huruvida Europakonventionens grundläggande rättigheter omfattar domskälens existens och utformning har som sagt varit uppe till prövning vid ett flertal tillfällen. Uppsatsen har endast berört ett fåtal av dessa rättsfall för att åskådliggöra hur Europadomstolen bedömt olika situationer. I nästkommande kapitel behandlas tre rättsfall – ett svenskt och två norska – som alla väckt stor uppmärksamhet inom den nordiska doktrinen. Det som de tre fallen har gemensamt är att de berör frågan om domskälens inverkan på den enskildes rätt att betraktas som oskyldig till dess motsatsen är bevisad.

7.1 Y mot Norge⁷¹

Bakgrunden till målet var följande. Y åtalades för misshandel, sexuellt ofredande och mord på sin 17 åriga kusin, T. Målet prövades av Herredsretten som fällde Y för de åtalade handlingarna och dömde honom till fängelse i 14 år. Därutöver ålade domstolen Y att betala 100 000 NOK i skadestånd till T: s föräldrar för sveda och värk och ytterligare obehag i enlighet med den norska skadeståndslagen. Y överklagade till Lagmannsretten. Nya vittnesförhör hölls och efter överläggning frikände domstolen Y från brottsanklagelserna. Nästföljande dag lades T: s föräldrars skadeståndstalan fram och utan att någon ytterligare bevisning tillkom i målet fastslog domstolen att det utdömda skadeståndet skulle stå fast. I domskälen anfördes att *med hänsyn till bevisningen i sin helhet fann domstolen att det var klart möjligt att Y hade begått de brottsliga handlingar mot T* som han stått åtalad för och att ett skadestånd till T: s föräldrar skulle utdömas i enlighet med den norska skadeståndslagen. Y överklagade lagmannsrettens beslut i skadeståndsdelen till Høyesteretts kjæremålsutvalg, men klagan ogillades.

Y ansökte till Europadomstolen och argumenterade för att det stod i strid mot oskyldighetspresumtionen artikel 6.2 EKMR att tvinga en person som stått åtalad i ett brottmål och blivit frikänd att betala ett ideellt skadestånd för samma handling. Ett skadestånd skulle innebära att den frikännande domen försvagades eftersom det skulle ifrågasätta riktigheten i brottmålsrättegångens utgång. I vilket fall, tillade Y, måste det anses i strid mot konventionen att skriva sådana domskäl som lagmannsretten gjort i skadeståndsmålet.

⁷¹ Y mot Norge (11/05/2003).

Europadomstolen framställde i sitt avgörande, med tre röster mot två, att den inte kunde se några hinder för att en civilrättslig talan om skadestånd behandlades i samband med en brottmålsrättegång. Den norska processrättslagstiftningen innehöll inga bestämmelser som gjorde en förening av målen lagstridig. Ifall en skadeståndstalan, baserad på en brottslig handling, tvunget skulle behandlas separat skulle detta vara såväl tidskrävande som dyrt och den krävande partens ekonomiska förutsättningar för att driva talan skulle bli avgörande, något som domstolen ansåg orimligt.

Europadomstolen frågade sig huruvida skadeståndstalan gav upphov till en straffrättslig anklagelse mot Y, och om så inte var fallet, huruvida skadeståndsmålet ändå var så nära förbunden med den tidigare brottmålsrättegången att den föll inom ramen för oskyldighetspresumtionen.

Domstolen konstaterade inledningsvis att Y inte varit formellt anklagad för brott enligt norsk lag. Eftersom en skadeståndsskyldighet ibland överlappar straffrättsligt ansvar uppkom frågan ifall skadeståndstalan kunde jämföras med ett straff och att Y därmed blivit utsatt för en brottsanklagelse. Domstolen konstaterade emellertid att skadeståndsmålet avgjorts enligt tvistemålsbestämmelserna och att utgången i brottmålet inte haft avgörande effekt för utgången i tvistemålet. Att domstolen använt sig utav samma bevis i de båda målen var inte tillräckligt för att anse att Y utsatts för en brottsanklagelse. Domstolen framhöll att oskyldighetspresumtionen inte rimligen kunde förbjuda de nationella domstolarna från att i ett skadeståndsmål utföra en ny prövning i skuldfrågan, även om det skulle avslöja en pågående brottmålsrättegång eller om den tilltalade blivit frikänd från brottsmisstankarna i ett tidigare åtal. En sådan reglering skulle beröva den skadeståndstalan från rättigheten att få sin sak prövad i domstol.⁷² Skadeståndstalan gav därmed inte upphov till en straffrättslig anklagelse mot Y.

Europadomstolen fortsatte därefter att pröva huruvida sambandet mellan tvistemålet och brottmålet var så pass nära förbundna att oskyldighetspresumtionen kunde anses tillämplig. Lagmannsretten hade inlett sina domskäl med att konstatera att en granskning av bevisen gav vid handen att det var sannolikt att Y gjort sig skyldig till det som lagts honom till last och att han därför borde betala skadestånd till T: s föräldrar. Domen hade sedan fastställts av Høyesteretten. Høyesteretten hade i och för sig använt sig av en mer försiktig formulering i sin domsmotivering, men Europadomstolen ansåg att det inte var tillräckligt för att reparera den skada som uppstått i den tidigare domen. Istället borde Høyesteretten ha undanröjt domen och återförvisat målet till underrätten för en ny prövning. Europadomstolen ansåg att Lagmannsrettens formulering av domskälen gått utöver vad som vanligtvis används i tvistemål och hade därmed undergrävt brottmålsdomen. Det fanns därmed ett samband mellan brottmålsdomen och skadeståndsdomen som var oförenligt med oskyldighetspresumtionen.⁷³

⁷² Rätten till en rättvis rättegång stadgas bl.a. i EKMR art 6.1.

⁷³ Domen 46-47 pp.

Slutsatsen av fallet är att Europadomstolen ansåg att en frikännande dom i ett brottmål inte innebär ett automatiskt hinder för utkrävande av skadestånd, såtillvida domen i skadeståndsmålet inte låter påskina att svaranden är straffrättsligt ansvarig. Om de nationella domstolarna däremot agerar på ett sådant sätt eller använder ett sådant språk i domskälen i tvistemålsmålet att det skapar ett klart samband mellan brottmålet och skadeståndsmålet kan det däremot innebära en kränkning av oskyldighetspresumtionen.⁷⁴

7.2 Ringvold mot Norge⁷⁵

Bakgrunden till fallet var att Ringvold åtalades för sexuellt utnyttjande av minderårig. Vid sidan av det straffrättsliga åtalet fanns även ett yrkande från den minderårige om skadestånd på 110 000 NOK. De båda förfarandena prövades av Lagmannsretten som frikände Ringvold från de brottsliga anklagelserna och som samtidigt avvisade skadeståndstalan. Den minderårige överklagade lagmannsrettens beslut om att avvisa skadeståndstalan till Høyestrett. Høyestretten begärde att muntlig bevisning skulle upptas i underrätten och flera vittnen kom att höras i frågan. Den minderåriges ombud anförde att handlingar från brottmålsrättegången skulle ingå i processmaterialet, vilket Ringvold protesterade emot med invändan om att förfarande skulle strida mot oskyldighetspresumtionen. Frågan prövades av domstolen som kom fram till att handlingarna kunde bifogas till processmaterialet utan att detta bröt mot konventionens bestämmelser. Domstolen framhöll att ett bifogade av handlingarna inte antydde att frikännandet i den tidigare brottmålsrättegången betvivlades. Skadeståndsfrågan kom sedan att prövas och efter att ha granskat all bevisning i fallet biföll domstolen käromålet och dömde Ringvold till att betala 75 000 NOK i ideellt skadestånd. Ringvold klagade då till Europadomstolen och hävdade att det var i strid mot oskyldighetspresumtionen att ålägga honom att betala skadestånd som grundande sig på ett brott som han funnits oskyldig till.

Europadomstolen konstaterade att Ringvold inte formellt varit anklagad för brott enligt norsk lag och att skadeståndsskyldighet ibland överlappar straffrättsligt ansvar. Domstolen poängterade att skadestånd i första hand var avsett att ersätta målsäganden för det lidande hon åsamkats och inte för att bestraffa den skadeståndsskyldige. Målsäganden hade rätt att kräva skadestånd trots att Ringvold frikännts och saken kom att prövas i en självständig rättegång med hjälp av tvistemålsbestämmelserna i norsk rätt. Utgången i brottmålet hade inte varit avgörande för utgången i skadeståndsmålet varav något nära samband mellan de två rättegångarna inte förelegat. En utvidgning av oskyldighetspresumtionen – till att omfatta även skadeståndsmålet – ansågs inte motiverat. Europadomstolen fann

⁷⁴ Domen 41-42 pp.

⁷⁵ Ringvold mot Norge (11/05/2003).

således att det inte förekommit någon kränkning av oskyldighetspresumtionen och ogillade därmed Ringvolds klagan.

Slutsatsen av målet är likvärdig med den som framkom i Y mot Norge. Således att en frikännande dom i ett brottmål inte innebär ett automatiskt hinder för utkrävande av skadestånd, såtillvida domen i skadeståndsmålet inte låter påskina att svaranden är straffrättsligt ansvarig. Om de nationella domstolarna däremot agerar på ett sådant sätt eller använder ett sådant språk i domskälen i tvistemålsmålet att det skapar ett klart samband mellan brottmålet och skadeståndsmålet kan det däremot innebära en kränkning av oskyldighetspresumtionen.

Nowak har kritiserat utfallen i Y och Ringvoldfallen och menar att Europadomstolen har valt en överdriven formalistisk tolkning av oskyldighetspresumtionens omfattning som i praktiken kraftigt undergräver presumtionens skydd för den enskilde. Han anser att Europadomstolens mycket snäva tolkning inte är förenlig med ändåmålen för presumtionen och att domstolen borde ha tagit ett kraftfullare ställningstagande beträffande oskyldighetspresumtionens räckvidd.⁷⁶

7.2.1 Kommentarer och diskussioner efter Ringvold- och Yfallen

Den norska professorn Asbjørn Strandbakken tar upp fallen i en artikel i den juridiska tidskriften *Lov og Rett*, där han resonerar kring frågan hur Norge i fortsättningen skall undvika att på nytt bli fällt för konventionsbrott av Europadomstolen. I artikeln ger Strandbakken flertalet förslag på olika lösningar på problemet och därefter tar han ställning till var och en av dem.

Till att börja med frågar han sig ifall det är möjligt att utvidga rättskraften av ett frikännande från brott, dvs att ett frikännande skulle förhindra möjligheten att föra skadeståndskrav baserat på samma handling som varit uppe till behandling i straffrättsprocessen. En sådan ändring avvisar han eftersom det skulle frånta brottsoffret dess talesrätt och därmed strida mot rätten till en rättvis rättegång. Nästa fråga som Strandbakken ställer sig är om ensretningsprincipen borde återinföras i norsk rätt. (*Ensretningsprincipen* är en processrättslig princip som tidigare förekom i norsk rätt, men som togs bort i och med en lagändring 1981. Bakgrunden till ändringen var att man ville förstärka brottsoffrets position i rättsprocessen. Innebörden av principen är att det inte ska vara möjligt att avgöra ett skadeståndsmål i samband med ett brottmål ifall den tilltalade blivit frikänd från anklagelserna. Det finns däremot inga processuella hinder mot att driva en skadeståndsfråga fristående från brottmålsrättegången. Ensretningsprincipen är som sagt borttagen ur det norska rättssystemet, men förekommer fortfarande i Danmark.). En fristående skadeståndstalan skulle medföra ett visst tidsförlopp mellan de bägge rättsprocesserna, vilket

⁷⁶ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen* s 283.

i sig skulle kunna bidra till att en eventuell skadeståndsskyldighet inte skulle framstå som så motstridande. Men det är bara en fråga om tid anser Strandbakken; utgången vore ju ändå den samma. Det som talar *emot* ett återinförande av ensretningsprincipen är att det vore processekonomiskt ofördelaktigt och skulle innebära en onödigt tung belastning på brottsoffret som i sådana fall tvingas genomgå två processer kring den skadebringande handlingen. En möjlig kompromiss skulle kunna vara att ensretningsprincipen återinförs vid de mest allvarliga fallen, som vid t ex åtal gällande mord. En annan fråga som Strandbakken ställer sig är ifall man bör sänka beviskravet för skadeståndstalan. Enligt norsk rätt krävs en ”klar sannolikhetsövertikt” för att ett skadestånd skall utdömas i de fall den svarande är frikänd för ett brott som grundas på samma handling som skadeståndstalan avser.⁷⁷ Strandbakken anser att det istället borde vara samma beviskrav för alla skadeståndskrav, dvs en vanlig sannolikhetsövertikt. Han försvarar sin ståndpunkt med att en sådan ändring skulle kunna leda till att avståndet mellan straffrättsliga avgörandet och skadeståndsmålet uppfattas som större och därmed göra det enklare för domstolarna att formulera domsmotiveringar som är mer förenliga med EKMR artikel 6. Dessutom tillägger han att det strängare beviskravet som råder idag eventuellt kan vara i strid med jämlikhetsprincipen (equality of arms). Därefter frågar sig Strandbakken om det är bra att tillåta bevismaterial från en tidigare straffrättsprocess ingå i ett skadeståndsmål. Enligt Strandbakken har detta förfarande goda grunder för sig och att det bör inte förekomma någon ändring i saken. Nästa frågeställning är ifall staten bör överta skadeståndskravet i de fall den svarande är frikänd från brott baserat på samma handling. Strandbakken är negativ till detta förslag eftersom han anser att det inte skulle påverka synen på skadeståndskravet och således inte lösa problemet med att ett frikännande ifrågasätts. Den administrativa behandlingen av saken skulle dessutom innebära att man fortfarande bröt mot oskyldighetspresumtionen eftersom myndigheterna skulle särbehandla fall där ett frikännande föreligger. Om staten övertog de frikändas skadeståndskrav skulle detta också kunna beskrivas som orättvist mot dem som orsakat en skada genom en brottslig handling men som, av diverse orsaker, inte åtalats och därmed riskerar att krävas på skadestånd.

Enligt gällande rättsordning kan en högre domstol reparera en kränkning av oskyldighetspresumtionen som ägt rum i en lägre rätt genom att upphäva underrättens dom och återförvisa den till en ny prövning. Strandbakken anser dock att upphävningen bör begränsas så pass att det enbart rör sig om en omskrivning av domskälen och därmed inte innebära en fullständigt ny prövning av saken. Till sist påpekar Strandbakken att det faktum att det råder olika beviskrav i straff- respektive civilmål kan vara svårt för allmänheten att förstå, men att det egentligen inte är så svårt att förklara. In dubio pro reo-principen är en grundläggande rättssäkerhetsgaranti som så långt som möjligt måste upprätthållas, medan skadeståndstalan är ett civilrättsligt förfarande som bygger på en reell riktighet för den ena eller andra parten. En ändring av beviskraven är därför inte önskvärd. Emellertid

⁷⁷ Enligt norsk lag från den 20 april 2001 nr 13 §3, 4 ledet.

kan anföras att olika utfall i straffrättsprocessen respektive skadeståndstalan inte har legitimitet bland befolkningen så länge man inte kan ge en förklaring som förstås av gemene man. Undersökningar har dock visat att jurymedlemmar som fått beviskraven klargjorda accepterar och förstår bakgrunden till skillnaderna. Det är således inte fråga om en lagstiftning som saknar legitimitet, utan om en bristande information till allmänheten kring syftet bakom bestämmelserna.

Slutsatsen av Strandbakkens resonemang är att det inte behövs genomföras någon lagändring i norsk rätt efter Europadomstolens avgöranden i Ringvold- och Yfallen. Det som krävs är emellertid att domstolarna utformar sina domskäl i skadeståndsmålen så att de är förenliga med oskyldighetspresumtionen. Enligt Strandbakken finns det dock fog att ana att det från politiskt håll kan komma påtryckningar för ett återinförande av ensretningsprincipen inom en inte alltför lång framtid.⁷⁸

Någon som går steget längre och efterlyser en förändring av rättssystemet är den norska professorn Jørgen Aall. Han förespråkar en mer självständig och progressiv tolkning av oskyldighetspresumtionen och anser att man via lagstiftning borde stärka den frikändes rätt så att skyddet blir starkare än vad EKMR artikel 6 i dagens läge garanterar honom. Bl a ifrågasätter Aall ifall inte ensretningsprincipen borde återinföras i norsk rätt.⁷⁹

Fallen har även fått danska rättsvetare att diskutera huruvida dansk processrätt uppfyller Europakonventionens krav och ifall det finns behov av en modernisering av rättssystemet. Professor Eva Smith kritiserar Europadomstolens avgöranden i de norska rättsfallen och ifrågasätter riktigheten i att de båda fallen bedömdes olika. Hon menar att skillnaden mellan fallen var hårfin och att det egentligen bara handlade om en lek med ord där domstolen i Ringvoldsaken var mer återhållsam i sin motivering men där innebörden av domen ändock var den samma som i Ysaken. Smith anser att det inte borde vara möjligt att ålägga en person att betala skadestånd för en handling som han blivit frikänd för i en tidigare brottmålsrättegång. Istället föreslår hon en ändring av det danska rättssystemet som innebär att staten skulle överta skadeståndskravet i de fall där den svarande har blivit frikänd från brott på grund av bristande bevisning. Enligt Smith skall brottoffrets rätt till att kräva skadestånd respekteras, men att en ersättning skall krävas av staten istället för den tidigare tilltalade. På detta sätt skulle man kunna kringgå problemet då rätten till en rättvis rättegång enligt EKMR artikel 6.1 kolliderar med rätten att betraktas som oskyldig till dess motsatsen är bevisad enligt EKMR artikel 6.2. För enligt Smith kan man tolka Europadomstolens bedömning av de båda fallen som om att rätten till en rättvis rättegång ges företräde framför oskyldighetspresumtionen i de fall de båda intressena kolliderar med varandra. Ett införande av en statlig ersättning skulle ge brottoffret en möjlighet att få sina skador ersatta utan att behöva vända sig till den frikände för att kräva skadestånd. Således undviks att en kollision mellan de

⁷⁸ Strandbakken, Simpson i Strasbourg, Lov og Rett nr 4/5 2003 s 231 ff.

⁷⁹ Aall, Uskyldspresumsjonen etter frifinnende dom, Lov og Rett nr 4/5 2003 s 249 ff.

bägge intressen uppstår. Smith tillägger att hon är medveten om att det nya rättssystemet i vissa fall kan få orimliga konsekvenser. Hon tar upp exemplet där två personer (A och B) beskylls för att ha handlat oaktsamt, vilket föranlett en skada på en tredje person (C). A har handlat oaktsamt och kommer därför att få betala skadestånd till C. B däremot har handlat grovt oaktsamt och ställs istället inför ett straffrättsligt ansvar. B blir emellertid frikänd på grund av bristande bevisning och han behöver därmed inte betala skadestånd till C, utan kravet övertas istället av staten. Enligt Smith kan utgången verka orimlig men hon anser att principen om ”in dubio pro reo” är en sådan grundläggande rättsäkerhetsprincip i ett demokratiskt samhälle att den måste ges företräde. För att kunna upprätthålla en rättsäkerhetsgaranti måste man helt enkelt acceptera och ta konsekvenserna av att låta dessa – förvisso otvivelaktigt civilrättsligt skyldiga personer – slippa undan ett skadeståndsansvar. Hon liknar det vid talesättet: ”hellre fria tio skyldiga än döma en oskyldig.” Visserligen kan förfarandet anses strida mot likhetsprincipen, men A har ju trots allt handlat ansvarspådragande och bör därför betala skadestånd till C, ovidkommande av om B eller staten betalar för B: s skadliga handlande.⁸⁰

I svensk rätt föreligger en möjlighet för ett brottsoffer att kräva brottsskadeersättning av staten för brott som han blivit utsatt för. Reglerna för ersättningen finns stadgade i BrSkL. För att en ersättning skall betalas ut krävs dock att brottsoffret inte kan få ersättning av gärningsmannen, vilket innebär att alla möjligheter, även en civilrättslig prövning, måste vara uttömda.⁸¹

Garde anser att man borde modernisera det danska rättssystemet genom att bli upphäva ”ensretningsprincipen” eftersom den gör det alltför besvärligt för den skadelidande – både tidsmässigt och ekonomiskt – att få gehör för sitt lilla skadeståndskrav.⁸² I motsats till Garde anser advokaterna Christoffersen och Kierkegaard att de problem som kan uppstå överskuggar de fördelar som skulle vara förknippat med en modernisering av processrätten.⁸³ Även Smith kritiserar Gardes förslag och menar att den norska modellen inte passar det danska rättssystemet. Hon menar att även om det i vissa fall kan verka orimligt så borde den skadelidande inte kunna kräva civilrättslig kompensation från den frikände. Smith vill förstärka den frikändes skydd och skulle en skadeståndstalan mot en brottsåtalad person kunna föras vid ett och samma tillfälle vore detta ett steg i motsatt riktning.⁸⁴ Smiths inlägg i den juridiska debatten möttes av mothugg från Strandbakken och Garde som påpekade att det inte går att ha ett rättssystem som innebär att skadelidande skall tvingas göra ett val då de utsätts för ett brott. Om brottsoffret polisanmäler händelsen så skulle det därmed föreligga en risk för att något skadestånd inte kan utkrävas ifall gärningsmannen blir

⁸⁰ Smith, Frikändt for brott, men ändå skyldig, SvJT 2004.

⁸¹ BrSkL 2 §.

⁸² Garde, Adhæsionsprocessens brister, UfR 1998 s 31 ff.

⁸³ Christoffersen och Kierkegaard, Adhæsionsproces og menneskeret, UfR 1999 s 517 ff.

⁸⁴ Smith, Frifundet i straffesagen – dømt til offererstatning. En Kafkask retstilstand, UfR 1999 s 200 ff.

frikänd. En sådan utsträckning av oskyldighetspresumtionen vore en ”skamridning” av artikel 6.2 menar Strandbakken och Garde.⁸⁵

7.3 T.H mot Sverige och T.A mot Sverige (Cathrine Da Costafallet)⁸⁶

Bakgrunden i fallen var att två läkare, TA och TH, åtalades för mord alternativt grov misshandel och grovt vållande till annans död. Tingsrätten ogillade åtalet eftersom det inte var otvetydigt att CC berövats livet genom en brottslig handling. I domskälen uttalade sig dock tingsrätten att det var ställt utom allt rimligt tvivel att TH och TA tillsammans styckat CC: s kropp. Tingsrätten anförde bl a: *”För fullständighetens skull bör läggas till att TH: s och TA: s styckning av CC: s kropp är att betrakta som brott mot griftefrid. Åklagaren har emellertid inte väckt åtal för denna gärning, för vilken preskription inträdde sommaren 1986.”* TH och TA överklagade domen till hovrätten och anförde att de inte styckat CC: s kropp och att hovrätten därför skulle undanröja tingsrättens uttalande om griftefrid. De menade att förutom att domskälen var klandrande kunde domen dessutom få bevisverkan i en eventuell skadeståndsprocess. Hovrätten valde att avvisa talan med motiveringen att TH och TA friats på alla åtalspunkter och att något överklagade därför inte kunde komma till stånd. Eftersom domslutet gått helt i TH: s och TA: s favör saknade de enligt praxis rätt att klaga på domen, oavsett om de ansåg att de skäl som domstolen lagt till grund för sitt avgörande var felaktiga. Hovrätten fortsatte att konstatera att då det gällde tingsrättens uttalande om styckningen ingick dessa i domskälen och enligt svensk rättspraxis kunde domskäl inte överklagas, detta oavsett om domskälen är chikanerande för parterna eller om de anser att domen kan medföra en för dem oförmånlig bevisverkan i ett administrativt förfarande eller i en framtida process. TH och TA ansökte om resning på grund av domvilla hos HD men ansökan avslogs och domen vann laga kraft. TH och TA klagade till Europadomstolen och påstod att de svenska domstolarnas förfarande stred mot oskyldighetspresumtionen eftersom domskälen angav att de tilltalade hade begått ett annat brott än det som åtalet mot dem gällde. Europakommissionen fann emellertid att tingsrättens konstaterande av styckningen av kroppen hade ett så nära samband med åtalet för mord att det inte stred mot oskyldighetspresumtionen att behandla dessa omständigheter i domskälen. Kommissionen ansåg visserligen att vissa delar av domskälen inte varit nödvändiga för att motivera ett frikännande men att domskälen var en del av en helhet som inte kunde avskiljas från avgörandet i sak.

I sin ansökan hade TA även framhållit att hans läkarlegitimation dragits in till följd av tingsrättens uttalanden i domskälen. Socialstyrelsen anmälde läkarna till Sjukvårdens hälso- och ansvarsnämnd, HSAN, och begärde att

⁸⁵ Garde och Strandbakken, Erstatningsdommen, den frifundne og oskyldsformodningsregeln, UfR 1999 s 237 ff.

⁸⁶ Målen (15260/89) och (15513/89) avgjordes av Europakommissionen den 29 juni 1992 men blev inte publicerade.

läkarnas legitimationer skulle dras in. Anmälan grundades på tingsrättens uttalanden om att läkarna begått griftefridsbrott, varav socialstyrelsen ansåg att läkarna inte längre hade allmänhetens förtroende och att de visat sig uppenbart olämpliga att utöva läkaryrket. HSAN delade socialstyrelsens uppfattning och beslöt att dra in läkarlegitimationerna. Läkarna överklagade HSAN:s beslut till kammarrätten. Beslutet om indragningen upphävdes av kammarrätten, vars majoritet anförde att eftersom tingsrättsdomen var frikännande så kunde uttalandena om griftefrid inte ha några som helst rättsverkningar för läkarna. Socialstyrelsen fullföljde talan till regeringsrätten som i sin tur återförvisade det till kammarrätten för ny prövning. Återförvisningen motiverades med att kravet på bevisningen i fråga om indragandet av läkarlegitimationerna skulle ställas lika högt som det beviskrav som gäller vid brottmålsförfaranden och att kammarrätten i det aktuella fallet inte fullgjort sin utredningsplikt enligt 8 § FPL. Efter en förnyad prövning med muntlig förhandling och ny bevisupptagning beslöt kammarrätten att läkarnas legitimationer skulle dras in. Beslutet motiverades med att det var ställt utom allt rimligt tvivel att TH och TA hade styckat CC:s kropp. Domen överklagades till Regeringsrätten som inte meddelade prövningstillstånd. I denna fråga fann emellertid Europakommissionen att kammarrättens beslut om att dra in läkarlegitimationerna var baserat på en självständig och noggrann prövning och det därför inte stred mot oskyldighetspresumtionen.

Slutsatsen av fallen är att oskyldighetspresumtionen inte hindrar domstolarna från att ingå en prövning om huruvida den tilltalade har begått ett annat brott än det som åtalet gäller, om det kan tänkas ha betydelse för det mål som domstolen för närvarande har att avgöra.

Bergholtz har kommenterat rättsfallet och enligt hans mening gav tingsrättens frikännande dom klart uttryck för att de tilltalade var skyldiga till ett annat brott som föll utanför rättegångens ram. Enligt honom är ett sådant konstaterande av skuld svärförenligt med oskyldighetspresumtionen. Det faktum att hovrätten inte heller som rättsmedelsinstans reparerat skadan borde, enligt Bergholtz, ha lett till att ett brott mot Europakonventionen.⁸⁷ Denna åsikt har fått stöd av Nowak som i sin avhandling om oskyldighetspresumtionen skriver att det visserligen vore svårt för tingsrätten att skriva en fullkomlig dom utan att beröra styckningen, men att tingsrätten borde ha varit mer neutral i sin formulering och använt ett mindre klandrande uttryckssätt. Tingsrättens ordval ”ställt utom allt rimligt tvivel” var detsamma som det uttryck domstolarna vanligtvis brukar använda som ett rättsfaktum. I och med att samma formulering användes kring styckningen blev uttrycket ett slags rättsligt konstaterande som sedan ledde vidare mot slutsatsen om brott mot griftefrid. Nowak anser att formuleringen klart strider mot oskyldighetspresumtionen. Han tillägger dessutom att domskälen är motstridande mot domslutet och ifrågasätter den frikännande domens riktighet vilket i sig också utgör ett brott mot konventionen. De diffamerande domskälen får dessutom betydelse i en

⁸⁷ Bergholtz, Diffamerande domskäl – en vänbok till Robert Boman s 34.

annan kontext eftersom läkarna senare förlorar sina yrkeslegitimationer till följd av tingsrättens dom. Nowak ställer sig frågande till riktigheten av målets utgång, särskilt med tanke på att Europadomstolen tidigare har ansett det strida mot oskyldighetspresumtionen att domskälen läggs till grund för avgöranden som motsäger domslutet eller som kan ge intryck härav.⁸⁸

I en skrivelse till JO⁸⁹ ansöktes om granskning av rättskipningen i Cathrine Da Costa fallet. JO valde dock att inte utreda anmälan och motiverade sitt beslut med att de åberopade förhållandena låg för långt tillbaka i tiden för att JO skulle inleda en prövning. Likaså att RF 11:2 och 11:7 stadgar att JO inte bör uttala sig i frågor som innefattar bedömningar eller andra ställningstaganden av domstolar och andra myndigheter.⁹⁰

⁸⁸ Nowak, Oskyldighetspresumtionen s 437.

⁸⁹ Anhållan om granskning av Finn Löfquist mfl. från 2003-02-12.

⁹⁰ JO:s beslut (2003-03-10) Dnr 641-2003.

8 Analys

Utifrån grundlagens bestämmelser skall Sverige ledas utifrån ett demokratiskt styrelseskick. Medborgarna skall ges tillfälle att medverka i de politiska besluten och därmed ha möjlighet att påverka samhällets normer. Utöver sin rätt att påverka samhällets utformning föreskriver grundlagarna att varje människa skall behandlas rättvist och opartiskt. Den rättssäkerhetsgaranti som utgår ifrån gällande rätt syftar således till att bidra till en trygghet för den enskilde individen och skapa ett företroende för rättsskipningen bland allmänheten.

I dagens demokratiska samhälle anses det vara en självklarhet att domarna skall motiveras för att garantera att maktutövningen inte skett godtyckligt eller opartiskt. Lagstiftaren har emellertid valt att lämna regleringen kring domsskrivningen öppen för domstolarna att självständigt välja hur de vill formulera motiveringen till sina avgöranden. En alltför strikt reglering av domsmotiveringen skulle nämligen innebära ett hot mot domstolarnas oberoende ställning och vara i strid med RF 11:2 som stadgar att ingen får bestämma hur domstol skall döma. Dessutom skulle det förmodligen vara svårt att formulera en tillräckligt generell och heltäckande regel för avfattandet av domskäl som skulle leva upp till de krav som kan ställas på en god domsmotivering. Istället har man i förarbeten och doktrinen valt att ge riktlinjer och rekommendationer och således mer eller mindre lämnat ansvaret till den enskilde domaren att uttrycka sig så korrekt och regelrätt som möjligt. Vilken metod som bör tillämpas vid avfattandet av domsmotiveringen har varierat beroende på den rådande inställningen bland domarkåren. Dagens rådande uppfattning verkar emellertid vara att domskälen ska skrivas så generella och utförliga som möjligt, men att eventuella avsteg från huvudprincipen måste accepteras. Därmed är det upp till domaren att avgöra vad som anses lämpligt i varje enskilt fall.

Enligt en svensk vedertagen rättsprincip är det inte möjligt att klaga på enbart domskälen. Tråkigt men sant så är inget system felfritt och det händer att domskäl formuleras som kan verka klandrande mot den tilltalade eller som ifrågasätter riktigheten i beslutet. Frågan är hur problemet med klandrande domskäl skall kunna undvikas om det saknas reglering beträffande formuleringen av domsmotiveringen. Vore det ett lämpligt tillvägagångssätt att lägga ansvaret för en klandrande domsmotivering på den enskilde domaren? Enligt svensk rätt och rättspraxis innehar domaren ett starkt arbetsrättsligt skydd i sitt ämbete. Endast om domaren grovt åsidosätter vad lag eller annan förordning föreskriver kan sanktioner grundade på tjänstefel bli aktuella. Skyddet har sin grund i att domaren inte på ett ringa sätt skall kunna avsättas från sin tjänst eller låta sig styras i sina beslut. Domstolens uppgifter kräver mycket av dess tjänsteutövare men i gengäld måste domaren känna sig trygg i sin tjänst. Ett ständigt hot om sanktioner mot den domare som begår minsta fel eller misstag skulle göra arbetsuppgiften obefogat betungande. Ett införande av ett större

straffrättsligt eller skadeståndsförpliktande ansvar på den enskilde domaren kan således inte vara önskvärt. Att tillägga är att oavsett huruvida domaren kan ställas till ansvar för en klandrande domsmotivering eller inte så påverkar detta inte den misstänktes rätt till att bli behandlad som oskyldig. För även om domaren skulle tvingas betala skadestånd för ett kränkande uttryck i domskälen skulle skadan inte repareras genom att den skadelidande fick ekonomisk ersättning. Istället bör nog frågan om hur man undviker klandrande domskäl angripas på annat sätt än att införa en större individuell press på domaren.

Skall en möjlighet till att klaga på enbart domskäl införas? Frågan är hur ett sådant överklagande skulle behandlas. En variant skulle vara att hovrätten upphävde tingsrättens dom och återförvisade ärendet till ny behandling. För att omprövningen inte skall innebära en alltför omfattande behandling av ärendet kanske den kunde begränsas till att enbart gälla själva domsmotiveringen och inte hela domen. Ett annat tillvägagångssätt skulle kunna vara att hovrätten tar upp ärendet och omformulerar domsmotiveringen utan att återförvisa det till tingsrätten. Det skulle innebära att hovrättens domskäl skulle ersätta tingsrättens, som då inte längre vore aktuella. Vilket av dessa förfaranden som är det mest lämpliga får förmodligen avgöras främst utifrån ekonomiska resurser och tidsaspekten, mer än sett utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. Båda metoderna innebär en ytterligare rättssäkerhetsgaranti för den klagande och den metod som skulle innebära minst påfrestning på domstolarnas arbetsbörda är nog den som med störst sannolikhet skulle tillämpas. Vad kan då tala emot en ändring av den vederlagda principen om att klagan på enbart domskäl inte berättigar till ett överklagande? Svaret på den frågan är förmodligen att måltillströmningen till hovrätten skulle öka i och med möjligheten att få till stånd en andra prövning i de fall där den tilltalade upplever formuleringen i domskälen som felaktig.

Frågan är om det verkligen skulle tillkomma så många fler mål till hovrätterna om en klagan på enbart domskäl var möjlig. De flesta domsmotiveringar uppfyller kraven enligt Europadomstolen och det är förhoppningsvis bara i ett fåtal undantagssituationer som domskälen verkar klandrande. Möjligtvis kan det i civilrättsliga sammanhang vara mer komplicerat då en klagande vill få domskälen ändrade för att han inte är tillfreds med den grund som domstolen valt att göra sitt avgörande utifrån.

En annan invändning mot införandet av en möjlighet till överklagande av enbart domskälen kan vara att det är svårt att avgöra när en undantagssituation föreligger. Vilka kriterier skall gälla vid bedömningen om en klagan är befogad eller inte? Principen om att domskäl inte går att överklaga är en stark vedertagen princip och ifall undantag skulle tillåtas skulle rättsläget bli mer osäkert.

För att garantera medborgarna ett sådant starkt rättsäkerhetsskydd som möjligt har Sverige valt att, förutom att reglera saken i svensk lagstiftning, även tilldela sina medborgare en rättssäkerhetsgaranti i form av

internationella konventioner beträffande de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. Sverige har bl a ratificerat Europakonventionen och därmed förpliktat sig att efterleva de krav som konventionen ställer beträffande de grundläggande fri- och rättigheterna. Utgångspunkten är således att de svenska rättsreglerna skall vara förenliga med konventionen. Om de svenska rättsreglerna skulle strida mot Europakonventionens bestämmelser så saknas emellertid reglering kring vilken bestämmelse som skall givas företräde och problematiken har istället överlämnats till domstolarna att i varje enskilt fall göra en bedömning av rättsläget. Sverige riskerar emellertid att fällas för konventionsbrott av Europadomstolen i de fall konventionens bestämmelser inte efterlevs, vilket i sig kan fungera som ett påtryckningsmedel för domstolar och myndigheter att respektera dessa. Rättigheterna som utgår ifrån konventionen är emellertid mycket allmänt hållna och vad som egentligen omfattas av konventionen är en bedömningsfråga som inte sällan får avgöras från fall till fall.

När det gäller frågan om domsmotiveringen har Europadomstolen med stöd av EKMR artikel 6 fastslagit att en dom skall innehålla domskäl. Domskälen får inte heller verka klandrande och ifrågasätta riktigheten i ett frikännande i en brottmålsprocess, vilket grundar sig i artikel 6.2 – den sk oskyldighetspresumtionen.

En fråga som kommit upp vid flertalet tillfällen är huruvida en kollision mellan rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6.1 och rätten till att betraktas som oskyldig till dess motsatsen är bevisad enligt artikel 6.2 skall avgöras. Europadomstolen verkar vara av uppfattningen att den förra rättigheten skall givas företräde framför den senare. Denna inställning framgår av Europadomstolens resonemang om att det inte föreligger några hinder mot att föra en om talan om skadestånd grundat på samma händelse som den svarande blivit straffrättsligt frikänd för. På vilket sätt domstolen motiverar sitt beslut i skadestandsfrågan är däremot av stor betydelse för huruvida ett brott mot oskyldighetspresumtionen har ägt rum eller inte. Det anses således viktigare att medborgarna försäkras en rätt att få sin sak prövad i domstol än att oskyldighetspresumtionen obetingat skall upprätthållas. Oskyldighetspresumtionen väger följdaktigen tungt, men den är ingen absolut rättighet som måste eftersträvas till varje pris.

Oskyldighetspresumtionen lägger således inte hinder för en talan om skadestånd som baserar sig på samma händelse som behandlats i en tidigare brottmålsrättegång. Därmed kan den svarande tvingas erlægga skadestånd för samma handling som han tidigare blivit straffrättsligt frikänd för och frågan är huruvida detta förfarande kan ifrågasätta den tidigare brottmålsdomen. I flera artiklar som jag har läst kring ämnet föreslås mer information till samhället om de olika beviskraven i civil- respektive brottmål. Om allmänheten får bättre kunskap om processreglerna så skulle motsatta utgångar i skadeståndsmål och brottmål kring samma händelse inte längre verka motsägande. En mer allmänbildad allmänhet är givetvis något eftersträvbart, men frågan är om informationen skulle godtas och vinna legitimitet bland dem som aldrig tidigare kommit i kontakt med och

funderat över rättssäkerhetsaspekterna inom processrätten. Professor Eva Smith har lagt fram ett förslag som innebär att staten skulle överta skadeståndsansvaret i de fall den svarande har blivit straffrättsligt frikänd för samma handling som skadeståndskravet grundar sig på. Enligt Smith skulle ett sådant tillvägagångssätt om möjligt stämma bättre överens med oskyldighetspresumtionen.

Om vi slutligen återgår till uppsatsens frågeställning: **Är de processrättsliga reglerna kring domsmotiveringen förenliga med de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna utifrån Europakonventionens artikel 6?**

Enligt de svenska processreglerna skall domskäl finnas i domen, men kring hur dessa skall formuleras saknas direkt reglering. Istället finns en vedertagen uppfattning att domskäl bör vara så generella och utförliga som möjligt. I enlighet Europadomstolens praxis synes de svenska processrättsliga reglerna kring domsmotiveringen vara förenliga med EKMR artikel 6. I de fall där Europadomstolen ansett att en domsmotivering inneburit ett konventionsbrott har anledningen främst varit domstolens formulering av domskälen i det enskilda fallet. Antigen har domstolen formulerat klandrande domskäl som inte kan motiveras utifrån fallet eller så har domskälen helt enkelt varit alltför knapphändiga eller till och med uteblivit. Det föreligger således en formell rättssäkerhet när domstolen formulerar en god domsmotivering, utifrån vilken det framgår att beslutet är taget med stöd av lag eller annan förordning och att domstolen agerat opartiskt.

Följdaktigen är de svenska bestämmelserna förenliga med EKMR: s bestämmelser beträffande skyddet för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna, men uppfyller de svenska reglerna och EKMR verkligen den rättssäkerhetsgaranti som varje medborgare borde kunna kräva för att känna trygghet i rättssamhället? Frågan är ifall regleringarna uppfyller den materiella rättssäkerheten. Enligt min mening finns vissa brister i processrätten som borde utredas närmre. Mina slutsatser efter denna fördjupningsuppgift är att det inte bör införas någon mer preciserad reglering kring avfattandet av domsmotiveringen utan man bör fortsätta att förlita sig på domarens kompetens vid avfattandet av domskäl som uppfyller de krav som kan ställas på en god domsmotivering. Inte heller bör strängare regler kring domarens ansvar för en riktig dom tas i bruk. För att komma till bukt med problemet med klandrande domskäl – som förhoppningsvis bara är en sällsynt företeelse – anser jag att en möjlighet till överklagande av enbart domskäl borde diskuteras. Den vedertagna principen om att domskäl inte vinner rättskraft och därmed inte berättigar till ett överklagande kan inte anses som ett tillräckligt argument eftersom tvetydiga eller klandrande domskäl kan leda till negativa konsekvenser för den frikände. Hur denna möjlighet skulle ta form är jag inte på det klara med, men någon form av undantagssituation borde enligt min mening kunna införas. Det kan ses som en lek med ord, men i vissa fall kan domsmotiveringen innebära efterföljande konsekvenser av betydande slag –

trots att tanken är att domskäl inte skall ha någon juridisk bindande effekt. I Cathrine Da Costa fallet hade uttalandet om styckningen av kroppen en inverkan på ärendet kring läkarnas yrkeslegitimationer och domskälen uttryckte att läkarna begått ett annat brott än det de stod åtalade för. Jag anser att förfarandet i Cathrine Da Costa fallet måste ses som ett allvarligt brott mot rätten till att betraktas som oskyldig till dess att motsatsen är bevisad och även som ett brott mot rätten att ges möjlighet att försvara sig mot brottspåståenden. Läkarna gavs aldrig tillfälle att bemöta de anklagelser om styckningen av kroppen utan detta brott fastslogs i domskälen, som sedermera inte gick att angripa. Sverige har som sagt förpliktat sig att efterleva EKMR och se till att svensk rätt överensstämmer med konventionens bestämmelser. Skulle domskälen formuleras klandrande och därmed bryta mot oskyldighetspresumtionen borde fallet inte behöva gå så långt som till Europadomstolen för att felaktigheterna skall kunna rättas till. Det borde istället finnas ett nationellt forum där saken kan behandlas. Sveriges inställning måste ju vara att försöka undvika att bli fällt av Europakonventionen för framtida konventionsbrott.

Likaså är jag positivt inställd till en lagändring som innebär att staten tar över skadeståndsansvaret vid vissa grövre våldsbrott där den svarande blivit frikänd från brottsanklagelserna men krävd på skadestånd för samma handling. Att det skulle verka orättvist mot den som blivit krävd på skadestånd men inte blivit straffrättsligt åtalad för samma händelse, trots att det handlar om en brottslig handling, anser jag inte vara skäl nog för att inte införa en ändring av detta slag. Den rätt till brottskadeersättning som idag finns kan för tillfället endast beviljas ifall alla möjligheter till ersättning från gärningsmannen är uttömda, men en lösning kunde kanske vara att genomföra en ändring av BrSkL:s regler och därmed tilldela brottsoffret större möjligheter till ersättning?

Jag anser således att det rättsskydd som finns idag förvisso uppfyller de krav som Sverige har att följa enligt sin egen rättsordning och enligt den europeiska människorättskonvention som landet har förbundit sig att efterleva, men att detta trots allt inte är tillräckligt utan att en förbättring av rättssystemet är att efterlysa.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Ds 1993:90

JO:s beslut 2003-03-10 (Dnr 641-2003)

JO:s ämbetsberättelse 1984/85 (Dnr 1786-1983)

SOU 1938:44

SOU 1944:69

SOU 1993:40 Del B

SOU 1972:15

Litteratur

- Bergholtz Gunnar *Diffamerande uttalanden i domskäl – Några reflexioner med anledning av den s k styckmordsrättegången ur Process och exekution – vänbok till Robert Boman, Iustus förlag, Göteborg 1990.*
- Bergholtz Gunnar *Ratio et Auctoritas, Juridiska föreningen i Lund, Lund 1987.*
- Bernitz Ulf, m fl *Finna rätt – juristens källmaterial och arbetsmetoder, Norstedts juridik, Stockholm 2006.*
- Danelius Hans *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Norstedts juridik, Stockholm 2002.*
- Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik *Rättegång I, Norstedts juridik, Stockholm 2002.*
- Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik, Boman Robert *Rättegång III, Norstedts juridik, Smedjebacken 1999.*
- Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik, Boman Robert *Rättegång V, Norstedts juridik, Stockholm 1998.*
- Ekelöf Per Olof *Om interventionsgrunden, A&W, Uppsala 1937.*

- Fitger Peter *Rättegångsbalken*, Norstedts juridik, Stockholm 1997.
- Holmqvist Lena,
Leijonhufvud Madeleine
Träskman Per Ole
Wennberg Suzanne *Brottsbalken – en kommentar Del II (13-24kap.)*,
Norstedts juridik AB, Stockholm 2002.,
- Klami Hannu Tapani *Föreläsningar över juridikens metodlära*, Iustus
förlag, Uppsala 1989.
- Lagerbjelke Gustav *Självständig under lagarna*, Nerenius &
Santérus, Göteborg 1996.
- Nowak Karol *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts juridik,
Stockholm 2003.
- Olivecrona Karl *Rätt och Dom*, P.A Norstedt & söners förlag,
Köpenhamn 1966.
- Peczenik Aleksander *Vad är rätt? –om demokrati, rättssäkerhet, etik
och juridisk argumentation*, Norstedts juridik,
Göteborg 1995.
- Strömberg Tore *Inledning till den allmänna rättsläran*,
Studentlitteratur, Lund 1980.
- Welamson Lars *Rättegång VI*, Norstedts juridik, Smedjebacken
2001.
- Welamson Lars *Om brottmålsdomens rättskraft*, Nordiska
bokh., Stockholm 1949.
- Westberg Peter *Domstols officialprövning: en civilprocessuell
studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, Juristförlaget,
Lund 1988.
- Artiklar**
- Aall Jørgen *Uskyldspresumtionen etter frifinnende dom*, Lov
og Rett 2003 s 249-256.
- Bergholtz Gunnar *Talan mot endast domskäl är inte tillåten – en
kommentar till NJA 1995 s 152*, Juridisk tidskrift
vid Stockholms universitet 1995/96 häfte 2 s 444
- 448.
- Christoffersen Jonas
Kierkegaard Gorrissen *Adhæsiionsproces og menneskeret*, UfR 1999 s
517-520.

- Garde Peter *Adhæsiionsprocessens brister*, UfR 1998 s 31-35.
- Garde Peter
Strandbakken Asbjørn *Erstatningsdommen, den frifundne og oskyldsformodningsregeln*, UfR 1999 s 237-239.
- Smith Eva *Frifundet i straffesagen – dømt til offererstatning. En Kafkask retstilstand*, UfR 1999 s 200-204.
- Smith Eva *Frikäändt for brott, men ändå skyldig*, SvJT 2004 s 773- 778.
- Strandbakken Asbjørn *Simpson i Strasbourg*, Lov og Rett 2003 s 231-248.

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolen

NJA 1995 s 152

NJA 1877 s 307

Europadomstolen

Adolf mot Österrike	dom 1982-03-26
Böhmer mot Tyskland	dom 2002-10-03
García Ruiz mot Spanien	dom 1999-01-21
Georgiadis mot Grekland	dom 2000-03-28
Hadjianastassiou mot Grekland	dom 1992-12-16
Higgins m fl mot Frankrike	dom 1998-02-19
Hiro Balani mot Spanien	dom 1994-12-09
Kremzow mot Österrike	dom 1993-09-21
Ringvold mot Norge	dom 2003-02-11
Ruiz Torija mot Spanien	dom 1994-12-09
Y mot Norge	dom 2003-02-11

Europakommissionen

T.A mot Sverige (15513/89)	beslut 1992-06-29
T.H mot Sverige (15260/89)	beslut 1992-06-29